ԱՒԵՏԱԲԵՐ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

The Weekly **AVEDAPER**, American Bible House, Constantinople.

ՏԱՐԻ ԿԶ. | Կ. ՊՈԼԻՍ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 13, 1913 | ԹԻՒ 50

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մեր օսար բարեկամները . . . . . ՎԵՐ. Ա. Պ. ՇՄԱՒՈՆԵԱՆ . 1185

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Մտածումներ Ազգային եւ Աւետ. Հայոց առաջարկեալ Միութեան վրայ 1186

ԿՐՕՆԱՒՈՐԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Միհիայի տիեզերական խաղաղութեան հետաձկարը . . . . . ՎԵՐ. Յ. Մ. ՏԵՓՈՅԵԱՆ . . 1188

Կիրակնօրեայ Դպրոցի Դասեր —Տղայոց իրաւունքները 1190

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԴՐԱԿԱՆ

Աւետարանին պատմականութիւնը (Ոչ-Քրիստոնեայ աղբիւրներէ հաստատուած) (վերջ) 1191

Հոգեբանական վարպետի մը կիրառումը կրօնական հարցերու մէջ . . ՎԵՐ. Յ. Ա. ՃԷՃԻԶԵԱՆ . . 1192

Բանբասողին (ոտանաւոր) . . . . Ա. ՈՐԲԵՐԵԱՆ , . . . 1194

Հաւքերութիւն „ . . . . ՓՐՈՖ. Ա. Կ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ . 1194

ՏՂԱԾՈՑ ԷՋԸ

Քոքօի վրէժը . . . . . ԱԼՊԷՐԹ ԱՐՆՈԼՏ ՊԷՆՆԷԹ . 1194

ԾՕԴՈՒԱԾԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԲԱԺԻՆ

Գող Վասիլ . . . . . Ե. ՔԱՍՈՒՆԻ 1196

Եւրոպայի դիրքը Հայկական Հարցին նկատմամբ (Պատմական Ակնարկ) . . ԳԷՈՐԳ-ՄԵՍՐՈՊ . . . 1199

Նշանաւոր մեր դիտարաններ . . . . «ԱՒԵՏԱԲԵՐ»Ի ԴԷՏԸ . . . 1202

Հայ կեանքը . . . . . Շ. ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ . . . 1203

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ 1205

ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐԱ

ՔԷՇԻՇԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ, ՔԻՒՐՔՃԻ ԽԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

اوەدابر هفتەلق غزتە — درسعادتده بابل هاوسده — مدير مسئول ـ صمويل ق. هاروتيونيان

ԱՒԵՏԱԲԵՐ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Խմբագիր՝ ՎԵՐ. ՏՐ. Ֆ. ՈՒ. ՄԸՔԱԼԼՈՒՄ

Պայպըղ Հառուս, Կ. պոլիս, Թուրքիա

ՊԱՏՄԱՆՆԵՐ

Տարեկան բաժնեգին	40 Դահեկան
Ամերիկայի համար.	2 Տոլար
Անգղիոյ »	8 Շիլին
Ուրիշ երկիրներու համար	10 Ֆրանգ

Ձեռքի՝ հատը 40 փարա

Ծանուցման գիները չափաւոր

THE AVEDAPER

AN ARMENIAN WEEKLY

EDITOR REV. F. W. MACALLUM. D. D.

American Bible House, Cons/ple., Turkey

TERMS

An. Subscrip.	Ps.	40
U. S. A.	$	2
England	Shils.	8
Other countries	Frs.	10

—o—

Single Copy 40 Paras

—o—

Advertising rates on application

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱԶԴԵՐ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.— *Մեր յարգարարութեան համաձայն՝ մեր բոլոր գործակալներէն և բաժանորդներէն կը խնդրուի, իմբագրակատէ զատ բոլոր գործերու համար, ուղղակի դիմել հետեւեալ հասցէին.*— *Յ. Մատթէոսեան, Պայպըլ Հառուս, Կ.պոլիս:*

Մեր Ամերիկայի բաժանորդներէն կը խնդրենք որ հաճին իրենց բաժանորդագինը տակաւին վճարել, այսինքն վոսթըլ օրտըրով ղրկել. այդ իրենց համար դիւրին և մեզի համար ալ դրամագլխոյ կորուստ չպատճառող միջոց մըն է:

Հասցէի փոփոխութեան համար անհրաժեշտ է 2 դահեկան ղրկել:

Մեզի ղրկուած ձեռագիրներ եա չեն դարձուիր:

Մեր ողջոյնները, վարժարանաց անօբէններու և կիրակնօրեայ Դպրոցներու տեսչութեանց մանաւանդ ուշադրութիւնը կը հրաւիրենք մեր ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՄԱՆԿԱՆՑԻՆ վրայ և կը սպասենք որ հաճին ամէն ջանք ընել զայն աւելի տարածելու համար: Տարեկան բաժանորդագինն է ամէն տեղի համար 6 դահ. արծաթ: Եթէ մէկ հասցէի 15 օրինակ ղրկուի՝ իւրաքանչիւր օրինակը 5 դահ. հաշուելով միայն 75 դահ. կը պահանջուի, իսկ 1 Օսմ. ոսկիի փոխարէն, նորէն մէկ հասցէի 25 օրինակ կը ղրկուի:

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ ԱԽԵՏԱԲԵՐԻ

ԱԽԵՏԱԲԵՐ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ, ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐ՝ – Վեր. Տէր. Ֆ. Ու. Մեհլարմ, Վեր. Յ. Ճեճիզեան, Վեր. Ա. Շմաւոնեան

Աջխատակցութեամբ Հայ եւ օsmարազգի ծանօթ գրողներու։

1914 Տարւոյ Յայտագիրը

Վստահ ենք թէ Ախետաբեր խմբագրական և վարչական իր նոր կազմին շնորհիւ ցարդ եղածէն աւելի օգտակար և ընդունելի պիտի ըլլայ Հայ ազգին։

Մեր համոզումն է թէ ամէն ազգ իր ամենաբարձր ճակատագրին կրնայ հասնիլ և մարդկութեան յառաջդիմութեան իր ամենալաւ ծառայութիւնը մատուցանել մի միայն այն չափով որով իր ամբողջութիւնը կազմող անհատներ իրենց անձերը հաւատարմօրէն կը դնեն Յիսուս Քրիստոսի թագաւորութեան ներքեւ։ Ուստի վստահ ենք թէ Ախետաբեր Հայկական չահերը ամենամեծ արդիւնաւորութեամբ պիտի պաշտպանէ և յառաջացնէ՝ պնդելով ճշմարիտ Քրիստոնէութեան գերակշռութեան և Քրիստոսի սկզբունքները ազգային, եկեղեցական, ընկերային և անձնական կեանքի ամէն ճիւղերուն մէջ կիրարկելու անհրաժեշտութեան վրայ։ Ինչպէս ցարդ՝ նոյնպէս այսուհետև պիտի չարունակենք զուտ կրօնական տարրը առաւելակշիռ հանդիսացնել Ախետաբերի մէջ։

Թերթին բոլոր միւս բաժինները պիտի պահուին և բարւոքուին։

Պիտի աշխատինք մեր ընթերցողները իրազեկ ընել գիտական, գրական, ընկերային և կրթական հրապարակներու լաւագոյն մտածումներուն։

Կը ցանկանք կանանց բաժնին օգտակարութիւնը աւելցնել և կիներու կողմէ գրուած աւելի շատ յօդուածներ ստանալ։

Պիտի չարունակենք հայթայթել այնպիսի յօդուածներ զորս ախորժով և օգտուելով պիտի կարդան դեռատիները։

Քարոզներէ, խորհրդածութիւններէ, մեկնութիւններէ և ուղերձներու ամփոփումներէ զատ առաջադրած ենք նաեւ ամէն չաբթու կարճ յօդուած մը հրատարակել կիրակնօրեայ դպրոցի դասին վրայ։

Հայ եկեղեցւոյ վերաբերեալ խնդիրներ մանաւանդ ուշադրութիւն պիտի գրաւեն։ Հետեւիլ կարգադրութիւններ կ'ըլլան Աւետ. Հայ եկեղեցիներու գործին վրայ ցարդ ստացուածէն աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն ստանալու և հաղորդելու համար։ Պիտի չարունակենք տեղեկութիւն տալ՝ Թուրքիոյ մէջ դպրոցներու և դոլէճներու միջոցաւ կատարուած կրթական գործին վրայ։

Շաբաթական Տեսութեան, որ Թերթիս յայտնի մէկ բաժինը դարձաւ, հորիզոնը 1914ին պիտի ընդարձակուի, և անով չաբաթուան կարեւոր դէպքերուն վրայ համառօտ տեսութիւն մը պիտի տանք Հայ Քրիստոնէի մը կայակէտէն։

Աւետաբերի լրատուժինը չարամիտ ոեան քաղաքական և այլ նպատակներ վստահելի մէկ ամփոփումը ներկայացնելու վարկը չահած է արդէն։ Օրաթերթերը կարդալու սովորածներուն համար իսկ չարամիտ այս ամփոփումը թանկագին արժէք ունի՝ նեղ սահմանի մը մէջ իտացնելով ամէն ինչ որ իսկապէս կարեւոր է այս երկրին կամ արտասահմանի վերաբերմամբ։

Ուրախ ենք ծանուցանել թէ կը յուսանք այս տարի նորակազմ խմբագրական մարմնին յօդուածներէն զատ մնայուն արժէք ունեցող այլազան յօդուածներ ունենալ նշանաւոր գրողներէ, որոնցմէ են Գրոփ. Յ. Թումանեան, Գրոփ. Մաչտոցեան, Գրոփ. Ա. Կ. Կիւլպէնկեան, Գրոփ. Յ. Հ. Ճէճիզեան, Գրոփ. Յ. Մանիասեան, Գրոփ. Միքայէլ Մինասեան, Գրոփ. Աբբ. Տէր Յակոբեան, Գրոփ. Պուճիպոնեան, Գրոփ. Ա. Ռշտունեան և ուրիշ հանրածանօթ դաստիարակներ. Տր. Յ. Արթինեան, Տր. Վ. Թորգոմեան, Տր. Ե. Ճէճիզեան, Տր. Յ. Տէր Սահակեան, Տր. Ն. Տաղաւարեան և ուրիշ լծիչկներ որ ամէն ընթերցողի համար չատ չահեկան ու կարեւոր նիւթերու վրայ պիտի գրեն. Կոմիտաս վարդապետ պիտի գրէ իր մասնաւորութեան վրայ, առնցմէ զատ Աւետաբերի Դէտը, Մ. Լեւոնեան, Վեր. Յ. Պ. Կարապետեան, Մամիկոնեան, Սասուներ, Վեր. Մ. Կ. Փափազեան և ուրիշ կանոնաւոր թղթակիցներ, որոնց անուններն չատ ծանօթ են մեր ընթերցողներուն և որոնք նշանաւոր ծառայութիւն մատուցած են թերթիս յաջողութեան. նմանապէս Տր. Փէթրիք, Տիկին Հրանդ Ասատուր, Օր. Պ. Տայեան, Օր. Էլիզա Մալեհատեան, Օր. Արաքսի Ա. Ճէպէճեան և ուրիշ կարող տիկիններ. դարձեալ, Տր. Հ. Ս. Պարոնեմ թերթիս բաղմամեայ և սիրեցեալ խմբագիրը, Տր. Կէյթս և Թուրքիոյ ուրիշ գոլէճներու անօրէններ ու միսիոնարներ որ Հայոց յառաջդիմութեան կը ցանկան։ Ջեռնարկած ենք նաեւ մասնաւոր յօդուածներ ստանալ Ամերիկայի և Եւրոպայի նշանաւոր Իմաստասէրներէն և կը յուսանք թէ անոնք պիտի ծառայեն ընդարձակել թէ՛ գրողներուն և թէ՛ ընթերցողներուն մտքի հորիզոնն ու համակրութիւնները։

Թերթիս թուղթը, տպագրութիւնը և ամրողջ երեւոյթը պիտի բարեփոխուին տարեկղձէն սկսեալ։

Մէկ խօսքով, պիտի ջանանք Աւետաբերը ամէն չարմու ընտանիքի իւրաքանչիւր անդամին բարի բաներ բերող ընտանեկան թերթ մը ընել։ Ոչ մէկ ծնող վախնալու է զայն իր տունն ընդունելէ, ոչ մէկ ուսուցիչ վարանելու է դնել զայն իր դպրոցին մէջ, վասնզի այն պիտի պարունակէ միայն ինչ որ մաքուր է և չինիչ։

Մենք այս գործին պիտի ձեռնարկենք՝ խոնարհաբար ապաւինելով Աստուծոյ առաջնորդութեան և բարեհաճներու բաղմութեան մը համակրանքին ու գործակցութեան։

Տարեկան բաժանորդագինն է *Թուրքիոյ համար 40 դահեկան, Ամերիկայի համար 2 տոլար, Անգղիոյ համար 8 շիլին, ուրիշ երկիներու համար 10 ֆրանք։ Ջեռքէ կը ծախուի հատը 40 փարայի։*

ԱԻԵՏԱԲԵՐ ՄԱՆԿԱՆՑ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԱՄՍԱԹԵՐԹ ԴԵՌԱՏԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան բաժանորդագինն է *ամէն տեղւոյ համար 6 դահեկան։ Տարեկան 75 դահեկանի փոխարէն միւնոյն հասցէին 15 թերթ կը ղրկուի, իսկ 108 դահեկանի փոխարէն 25 թերթ կը ղրկուի։*

Բաժանորդագրութեան համար դիմել հրատարակչին, Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ,

Պայպըլ-Հաուզ, Կ. Պոլիս,

կամ Աւետաբերի տեղւոյդ գործակալին Տիար

ԱԻԵՏԱԲԵՐԻ 1914 ՏԱՐՈՒԱՆ ՁՈՒԽ ՕՐԱՑՈՅՑԸ ՈՐ ԱՄԷՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ ՀԱՄԱՐ ՕԳՏԱԿԱՐ ՁԱՐԴ Մ'Է, ՄԵՐ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ ՁՐԻ ԿԸ ՏՐՈՒԻ.

☞ **Նիրկայ Յայտարարութիւնը ստացողներէն կը խնդրուի որ կարդալէ վերջ հանին զայն իրենց մէկ բաժկամին։**

ԱՒԵՏԱՐԵՐ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ԿԱՂԱՔԱԿԱՆ

The Weekly **AVEDAPER**, American Bible House, Constantinople.

ՀԱՏՈՐ ԿԶ. | Կ. ՊՈԼԻՍ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 13, 1913 | ԹԻՒ 50

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ՕՏԱՐ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԸ

ՎԵՐ. Ա. Պ. ՇՄԱՒՈՆԵԱՆ

Լինչի մահը

Անգղիական լրագիրներ կը գուժեն մահը Հ. Ց. Պ. Լինչի։ Նշանաւոր դրամատէր և վաճառական, երբեմն անդամ Անգղիոյ Խորհրդարանին, Լինչ սակայն պիտի յիշուի յաւէտ իբր բարեկամը Հայոց։ Երկու անգամ ճամբորդած է Հայաստանի մէջ և մանրակրկիտ և խղճամիտ ընտրութեամբ ծանօթացած անոր կանանչ ձորերուն և սպիտակ լեռներուն, աւերակ վանքերուն և կործանած օճախներուն, վանայ և Պիթլիսի՝ որոնց վերեւ մահուան սուտերը կը սաւառնի, Երեւանի և Շուշիի՝ որոնց մէջ կեանքը կը սկսի բաբախել։ Լինչ սիրած է մեր ազգը ոչ թէ հետեւելն, զգայնիկ և անօգուտ սիրով մը Բրիտանական երջանիկ ոստանէն, սատնայուզիչ կարեկցութեան և ողորմութեան բաժին մը ղրկելով մեր որբերուն և այրիներուն և իբր խնամակալ իր բազուկները տարածելով մեր կարգ մը խաչագող մուրացկաններուն վրայ որոնք իրենց նահատակուող ցեղին թշուառութիւնը կը չահագործեն։ «Հայասէր» մը չէր Լինչ այդ բառին սովորական անհամ իմաստովը։ Ան մեր բարեկամն էր. անաչառ, անկաշառ, իրական բարեկամ մը։ Մօտեցաւ մեզի, մտաւ մեր ցաւերուկ և մթին կտուրներուն տակ, ընկերացաւ մեր աղուհացին, մեր թանապուրին, ճանչցաւ մեզ մեր բնագաւառին մէջ, մեր բնակատեղիներուն մէջ և ճանչցուց մեզ աշխարհին և մեզի։

«Արմինիան»

Լինչի հոյակապ պէրքը, Արմինիան, մեծ հոգիի մը փառաւոր կտակն է Հայութեան։ Հոն Հայաստանը, քայլ առ քայլ չափուած, կը նկարագրուի Եփրատի և Տիգրիսի հովիտներէն մինչեւ Մասեաց կատարը։ Հոն Հայուն նահապետը, Հայուն ոգին, կը պատկերանայ իր սուրբերամած թերութիւններովը և ձիւնապսակ առաքինութիւններովը, իր խորունկ վիշտերովը և երկնակարկառ յոյսերովը։ Եւ ահա այս հզաւ Լինչի ծառայութիւնը, ոչ աննշան ծառայութիւն մը, սթափեցնել մեզ մեր անտարբերութենէն, աղատել մեզ մեր երեւակայական աղգասիրութենէն, երես առ երես բերել մեզ իրականութեան հետ, յուշցնել մեզի մեր երկրին բուն վիճակը՝ տխուր բայց ո՛չ յուսահատական։ Երբ ճանչնանք ինքզինքնիս այնպէս ինչպէս որ ենք, երբ ըլլանք այն ինչ որ կրնանք ըլլալ, այն ատեն աշխարհ պիտի ճանչնայ մեզ և յարգէ մեզ և մենք ի վիճակի պիտի ըլլանք մատուցանել արժանաւոր պատիւը մեր իրական բարեկամին։

Ալպանիոյ վեհապետին ընտրութիւնը

Կ'երեւի թէ տէրութեանց բանակցութիւնները յաջող ելքի մը յանգած են և իշխան Վիտ առանց այլեւայլի պիտի կարգուի վեհապետ Ալպանական նոր ազգին։ Այս լուրը հրատարակելու առթիւ Թանին զարմանք կը յայտնէ մեծ պետութեանց ընթացքին վրայ որ Ալպանիոյ Եւրոպացի Քրիստոնեայ վեհապետ մը կ'ընտրեն առանց նկատի առնելու թէ բազմաթիւ Իսլամներ պիտի ըլլան անոր ազատ հպատակներուն մէջ, և այս ընտրութիւնը կ'ընեն իրենց մէջ խորհրդակցելով, նոյն իսկ Ռումանիոյ թագաւորին հաւանութեան դիմե-

լով, բայց չեն մտածեր կամ չեն յօժարիր բանակցութեան մտնել Թուրք կառավարութեան հետ, որուն կրօնակիցներն են այսօր և հպատակներն էին դեռ անցեալ օր Իսլամ Ալպանացիները։ Մեր պաշտօնակիցը կ'ըսէ թէ կ'ակնկալուէր դէմ որ Եւրոպա Ալպանիոյ վեհապետ մը ընտրած պահուն հաւանութեանը դիմէր Վեհ. Սուլթանին, որ Խալիֆան է իսլան Վիտի ապագայ հպատակներէն մէկ մասին։ Իրաւունք ունի Թանիին զարմանալու. մեծ տէրութիւնները քիչ անգամ տրամաբանական են իրենց ընթացքին մէջ։ Անցեալը չուտով կը մոռնան—երբ այնպէս ընել յարմար տեսնեն։ Ջեն յիշեր կարծես թէ Պոլսոյ դահլիճն էր որ երկու տարի առաջ մեծ ջանքերով նախանձախնդիր էր յառաջ բերելու Ալպանացւոց մէջ ազգային ոգին — Արաբական տառերով։ Եւ այսօր երկրին վեհապետ կ'ընտրուի այնպիսի եղանակաւ մը որ իբր թէ Ալպանական ազգը լինք, կամ այդ ազգին գոյութեան սատարողները բնաւ ըսելիք մը չունենային խնդրոյն վրայ։

Ռևնի աղէկութիւն

Բայց ինչ հետաքրքրական, ի՜նչ տարօրինակ վիճակ է այս Ալպանացիներուն վիճակը։ Ամէն մարդ ղիրինք կը մտածէ, ամէն դահլիճ իրենց համար որոշումներ կուտայ, ժողովուրդներ որոնց հետ մարդիկը բնաւ առընչութիւն ունեցած չեն՝ կը փութան թշնամի կամ բարեկամ ըլլալ իրենց։ Տակաւին նեղսը կառավարութիւն մը չկազմուած, դուրսէն ոմանք պատերազմի կը պատրաստուին և ոմանք դաշնակցի հովեր կ'առնեն. և իրենց կամքը հարցնող չկայ։ Բարիքներ և չարիքներ կը մատուցուին չարունակ և իրենք կը բռնադատուին ընդունիլ զանոնք։ Օր մը Սրբազան ալիաթեա, օր մը Եւրոպացան վեհապետ։ Եւ չարամիտներ ըլլան գուշէ որ մէկը միւսին արդիւնք նկատեն. ո՞վ գիտէ։

Թզենիէն առակ

Եւ քանի որ իշխան Վիտի ընտրութեան խնդրոյն մէջ Թանիին և մենք համամիտ ենք, կարելի չէ՞ որ այս երեւոյթներէն դաս մը առնենք Թանիին և մենք։ Երբ ազգի մը զգացումները չեն յարմարիր կառավարութեան մը որոշումներուն, պէտք չէ՞ որ կառավարութեան որոշումները յարմարին ազգին զգացումներուն։ Երբէք ազգի մը գործածելիք տառին վրայ վէճ յարուցանողներ այսօր այն ազգին վեհապետի ընտրութեան մէջ ձեռնպահ մնալ կը ստիպուին։ Ի՞նչ օգուտ անոնց խնդիրներու վրայ սին վէճեր ընելէն, երբ կարեւոր փոփոխութիւններ, մեծամեծ աղէտներ կրնան հասնիլ չուտով իրր արդիւնք այդ վէճերուն։ Թող ամէն ազգ իր տէնդերուն համեմատ իր ընական կեանքը ապրի, իր սեփական զարգացումը յառաջ տանի և Եւրոպա չզբաղի մեր ներքին գործերով։ Կա՞ն արդեօք մեր երկրին մէջ հեռատես քաղաքագէտներ որ տրամադիր ըլլան թզենիէն առակ մը սորվելու, Ալպանիային դաս մը առնելու։

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԱՒԵՏ. ՀԱՅՈՑ

ԱՌԱՋԱՐԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՑ

Հապճեպ դատումներ առ հասարակ սխալ կ'ըլլան։ Մտածման և դաղափարներու ճչտման համար ժամանակ հարկ է։

Երբ նոր ծրագիրներ կ'առաջարկուին, ոմանք անմիջապէս կ'ընդունին զանոնք առանց բաւական քննութեան։ Ոմանք ալ նոյնքան փութով ու վճռապէս կը մերժեն։ Լաւագոյն ընթացքն է մէկ ոստումով որոշում չտալ դրական կամ բացասական, այլ խնդիրը լիովին ըմբռնելէ և թերուդէմ ամէն փաստեր կչռելէ նաեւ վճիռ արձակել։ Երբեմն հարկ կ'ըլլայ տարիներով սպասել ուղիղ որոշման մը յանգելու համար։ Այս ճշմարիտ է մանաւանդ գործնական խնդիրներու նկատմամբ, ուր յաճախ փորձարկութիւն և փորձառութիւն անհրաժեշտ են քննելի խնդիրը ամբողջովին հասկնալու համար։

Ազգային և Աւետ. Հայոց ծանուցեալ Միութիւնը այս ծանօթ ճշմարտութիւններուն իբրև լուսաբանութիւն կրնայ ծառայել։ Թէեւ առաջարկին գլխաւոր բնութիւնը յայտնի է, մանրամասնութիւնները քիչ մը կնճռոտ են և կըրնան տարբեր կերպով հասկցուիլ տարբեր անձերէ։ Ոմանք որ արդէն իսկ ջերմապէս կողմնակից են Միութեան՝ չեն տեսներ ապագայ դժուարութիւնները։ Ոմանք ալ որ հակառակ

են ընդհանուր սկզբունքներով Միութեան՝ չեն տեսներ առաջարկել փոփոխութեան կարելիութիւնը և բաղձալիութիւնը։ Շատ փափաքելի է որ այս խնդրով չհադրգռուողները, ո՛ր կողմի ալ պատկանին, համբերութիւն ունենան մինչեւ որ այն լիովին քննուի իր այլազան կողմերով և որոշ ու մեկին պարզուին Միութեան նպաստաւոր ու աննպաստ փաստերը։ Լաւ պիտի ըլլայ մինչեւ այդ ժամանակ առկախել մեր դատաստը. ուրիշ բան է, եթէ պատահմամբ մեր անձնական հետազօտութիւններուն միջոցով ի վիճակի կը գտնուինք հիմա գաղափար մը կազմել խելամտօրէն։

Այս պարագային մէջ ալ կարեւոր է նոր դիտողութիւններ լսելու յօժարութիւն ունենալ։ Այդ է մտքի միակ տրամադրութիւնը զոր ունենալու է ծանօթութեան կամ գործի ուէ ճիւղի մէջ ճշմարտութիւն փնտռող մը։ Սակայն անկեղծութիւն և խոնարհութիւն հարկ են բացարձակապէս։ Զգուշանալու ենք դիրքէն այն մարդուն, որ կ'ըսէր, «Ես պատրաստ եմ համոզուելու, բայց կ'ուզեմ տեսնել թէ ո՛վ կրնայ համոզել զիս։» Յօժար ըլլալու ենք չափաւորել կամ ամբողջովին իսկ փոխել մեր կարծիքները, եթէ բաւարար պատճառներ հայթայթուին։

Դիտողութիւն և առարկութիւն լսելու տրամադրութիւնը համոզման չգոյութիւն չնշանակէր։ Կը նշանակէ միայն յօժարութիւն նոր կամ յաւելուածական ապացոյց ստանալու և հետեւաբար հարկ եղած փոփոխութիւնները կատարելու։

Ուրախութեամբ կ'իմանանք թէ ներկայ խնդրին նկատմամբ վաւերական տեղեկութիւն պիտի ղրկուի այս երկրի Աւետ. բոլոր առաջնորդներուն։ Այդ պիտի կազմէ լիակատար քննութեան մը հիմը և տարակոյս չունինք թէ ելքը պիտի ըլլայ ամենէն իմաստուն որոշումը։ Աւետաբերի էջերը բաց պիտի ըլլան ամէն անոնց որ ի վիճակի են հանրային կարծիքին առաջնորդելու՝ առաջարկեալ փոփոխութեան ի նպաստ կամ ընդդէմ գրելով։

Կը յուսանք թէ մեր ընթերցողները պիտի հասկնան որ մենք այս առաջարկը չատ կարեւոր ու չատ յուսալից առաջարկ մը կը համարինք։ Լիովին կ'զգանք թէ Աւետ. տեսակէտով ոչինչ կրնայ ըսուիլ հեղինակօրէն մինչեւ որ եկեղեցիներն ու անոնց միութիւնները պաշտօնական քայլ մը չառնեն։ Բայց կը փափաքինք ցոյց տալ թէ Աւետարանականներու դիրքը էապէս ու անայլայլօրէն սա է թէ ամէն մարդ կրնայ Աստուծոյ ընդունելի արդարութիւն մը ստանալ՝ լոկ Յիսուսի ապաւինելով իբրեւ իր անձնական Աստուածային Փրկչին, և թէ այս է իրական ու երջանիկ փորձառութիւն մը ամէն անոնց համար որ կը լրացնեն սահմանուած պայմանները։ Այս է մեր քարոզութեան Աւետարանը։ Ինքնայայտ ճշմարտութիւն է թէ որքան մօտենանք մեր ընկերներուն, որքան սիրալիր ու մտերմական ըլլան մեր յարաբերութիւնները անոնց հետ, նոյնքան յաջողպէս կրնանք հաղորդել ու չնչտել այս աւետիսը։ Թէպէտ կ'առաջարկուի առ այժմ զատ պահել ղատ կրօնական հարցերը, յուսանք որ ուրիշ բաներու մէջ միաբանական աշխատութեան մէկ արդիւնքն ըլլայ հնարաւորութիւն աղգայիններու համար աւելի ազատօրէն ներկայ դտնուիլ Աւետ. պաշտամունքներու՝ Աւետարանականներու համար ալ աղգայիններու եկեղեցական այն պաշտամունքներուն զորս իրենք օգտակար կը համարին։ Անտարակոյս Հայու մը համար մեծ կորուստ է անտեղեակ ըլլալ այն մեծ աղօթքներուն ու չարականներուն, որոնց միջոցով իր նախահայրերուն աղօթքները և խնդրուածքները սերունդէ սերունդ առ Աստուած բարձրացած են տասնըվեց հարիւր դարեր։

Կը սիրենք յուսալ թէ ամէնը որոնց նկատառման ենթարկուած է այս խնդիրը՝ պիտի տան անոր իրենց բոլոր ուշադրութիւնը ամենայն լրջութեամբ ու աղօթքով և թէ պիտի առաջնորդուին այն որոշման, որ ամենէն արագ ու ամենէն յաջող կերպով պիտի յառաջացնէ Աստուծոյ թագաւորութեան գործը բովանդակ Հայ ժողովուրդին կեանքին մէջ։

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՄԻՔԻԱՑԻ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ

Միք. Դ. 1-8

ՎԵՐ. Յ. Մ. ՏԵՓՈՅԵԱՆ

Տեսիլքի մարդիկ չարունակ ժամանակէն առաջ կ'ապրին. դարուն չեռածը կը տեսնեն, չդիտցածը կը գիտնան, չդպացածը կը զգան և չգործածը կը գործեն: Գաղափարներ կը յղանան, տեսութիւններ կը պարզեն, հեռաւոր հորիզոններու վրայ ճշմարտութիւններ կը տեսնեն, իրողութիւններ կը չօչափեն, փորձառութիւններ կը պատմեն և ընկերային կեանց սխեմաներ կը գծեն, որ չատ անգամ դարերու փորձառութեան, մարդկային գիտութեան և ժամանակի ոգիին հետ խոտոր կը համեմատին:

Տեսիլքի մարդիկ երկու տեսակ աչխարհի և ազդեցութեան տակ կ'ապրին, երկու իրականութիւններու հետ կը յարաբերին — հոգեւոր և մարմնաւոր: Անտեսանելի հեռադրաթելեր ունին կարծես որոնցմով չարունակ պատգամներ կ'առնեն ու կու տան մարդկութեան: Քաղաքական խաղաղ և հանգիստ չըրջանի մը մէջ կը տեսնես թէ յանկարծ կը ցնցուին և կը ցնցեն համայնքը աւերումի, կործանումի, անապահովութեան և ջարդի սոսկալի գոյժը տալով: Եւ փոխադարձաբար երբեմն ալ աւերակներու և դերութեան չրթաներու մէջէն դուրս կու գան ցնծութեան և ազատութեան աւետարեր երգերով — սովի մէջ առատութիւն և առատութեան մէջ սով կը քարոզեն ժողովուրդին: Զարմանալի են տեսիլքի մարդիկ, որ դարերու գաղտնիքները կը պարզեն և տարօրինակ կը խօսին մարդկութեան:

Տեսիլքի մարդիկ անհատական ցաւերով չատ չեն զբաղիր. իրենց միակ ցաւը հանրութեան ցաւերն են, անհատական վէրքեր, ժողովրդային ախտեր, ընկերային կնճռոտ հարցեր և չարիքներ, ազգային հիւանդութիւններ իրենց սրտերուն խորունկ ցաւերն են, որոցմով կը տառապին և անհանգիստ կ'ըլլան, կու լան, կը ծոմեն, կ'աղօթեն, կը խոստովանին, անոնց համար քունջի և մոխիրի վրայ կը նստին մինչև որ կարելի եղած ճարը գտնեն:

Յուդայի թագաւորութեան երերուն և աւնորոշ մէկ կացութեանը մէջ, երբ Ասորեան հզօր թագաւորութիւնը Իսրայէլը կուլ տալու կ'սպառնար ամէն կողմ վախ ու սարսափ ազդելով, քաղաքական տագնապ տարտամ վիճակի մը մէջ ահաւասիկ կը տեսնենք թէ Յուդայի Մօրաստացի Միքիա անունով անշուն մարդ մը երկինքէն լուսաւորուած և ենթակայէն պատգամներ առած նոր ու զարմանալի յայտնութիւններ կ'ընէ, յախտեան վճիռներ կ'արձակէ և խաղաղութեան մը հեռանկարով ժողովուրդը անուչերաղներով կ'օրօրէ, հակառակ քաղաքական անհնազանդ պարագաներու և սխալ կացութեան:

Խաղաղութեան հեռանկարին ուրուագիծը

Միք. Դ. 1-8

Ա. Տիպար եկեղեցին և իր դերը:

1. Շրջան մը պիտի գայ, որուն մէջ Աստուածոյ թագաւորութեան օրհնաբեր եղող եկեղեցին նոր այցելութեամբ մը պիտի վերականգնի, և արդարութեան մաքուր զգեստներով ու ճշմարտութեան ճերմակ մանուածքով պճնուած, պիտի քաղցրանայ ու փառաւոր ըլլայ մարդկային ամէն կազմերու վրայ:

2. Եկեղեցին այս վիճակին մէջ ճշմարտութեան կենդանի ու համաչխարհային համալսարան մը պիտի ըլլայ իր դռները լայն բացած ամէն ժողովուրդներու, ազգերու և լեզուներու առջեւ, որոնք նոյն յաւիտենական արդար Աստուածոյն ձեռակերտներն են:

3. Հեղինակութիւն մը, ազդեցութիւն մը պիտի ունենայ այն ամէնուն վրայ որ ոչ քաղաքական, ոչ պիտական, ոչ նիւթական և ոչ ալ աչխարհային են, այլ զուտ հոգեւոր և Աստուածային: Ճշմարտութեան հեղինակութիւնն է այն որ կը գերազանցէ աչխարհիս բոլոր հեղինակութիւնները իր սրբութիւնով և մաքրութիւնով:

4. Աստուածատուր պարգեւներով օժտուած եկեղեցին, հաւատարիմ և գիտակից իր բարձրագոյն կոչման, պիտի սկսի իր նուիրական գործունէութեան, այսինքն անհատական փրկութեան, ընտանեկան մաքրութեան, ընկերային բարեկարգութեան և ազգերու դատաւարութեան. անհատը պիտի յանդիմանէ իր կուրութեան և սխալ ընտրութեան համար, ընտանիքը՝ իր պղծութեան համար, ընկերու-

թիւնը՝ իր բարոյական ախտերուն և ազգերը՝ իրենց անարդարութիւններուն և անիրաւութիւններուն համար։

Բ. Ազգեր ճշմարտութեան հանդէպ նոր փափաքներով պիտի լեցուին, և ինքնաբերաբար խուզարկու պիտի ըլլան անոր, պիտի փնտռեն զայն ու գտնեն, հնազանդին անոր ու ապրին զայն։

Գ. Ճշմարտութեան այս լուսաւոր դարու ազդեցութեան տակ, ընկերային կեանց նոր ու փառաւոր չրջան մը պիտի բացուի, խաղաղութեան, ազատութեան, եղբայրութեան և արդարութեան չրջան, որ աւելն դադնաչին անպիտութեան, հարստահարութեան, չարդի, արտունչի և դժգոհութեան դարաւոր աղաղակները պիտի չլսուին այլևս, զրկանք և յափշտակութիւն պիտի վերնան ի սպառ։

Դ. Այս երազուած չրջանին մէջ բանակներ բոլորովին զինաթափ պիտի ըլլան, պատերազմական գործիներ անգործածելի և անպէտ պիտի նկատուին ու փոխուին մարդկութեան ծառայող ուրիչ գործերու և կարևոր պէտքերու։

Ե. Տնտեսական տադնապը, որ ընկերութիւնը զբաղեցնող ամենամեծ հարցն է, ինքնաբերաբար լուծուած պիտի ըլլայ, գործաւորի և գործատիրոջ չահերուն յաւիտենական վէճերը, սովի և չքաւորութեան երկիւղը, անօթութեան աղաղակները վերցուած և անցած պիտի ըլլան ու «ամէն մարդ իր թզենիին տակ» հանգիստ ու խաղաղ իր արդար աշխատութեան հացը պիտի ունենայ ուտելու, «քանզի վախցնող մը պիտի չըլլայ զայն։»

Զ. Բոլորին վրայ մէկ օրէնք, ապրելու մէկ սկզբունք, ընկերային մէկ սիստեմ, մէկ վարչութիւն և մէկ թագաւոր պիտի ըլլայ, «Թագաւորն Թագաւորաց և Տէրն Տերանց։» «Երանի՝ սանկ վիճակի մէջ եղող ժողովուրդին. երանի՝ այն ժողովուրդին որուն Աստուածը Եհովան է։

Այս տարօրինակ և անհերետակայելի ցնորքին առջև ժողովուրդը իր աչխարհիկ տափակ դիրքին վրայ անհաւատ կ'ապչի։ Ամբոխավարներ, քաղաքագէտներ և ժողովուրդին իմաստունները գիտութեան, փորձառութեան և քաղաքականութեան վստահելի կոչուած դիտակը ձեռք կ'առնեն, աչքերնին դրած կը նայվին դէպ ի ետ, դէպ ի առաջ, կը վերցնեն, կը քննեն, կը բաղդատեն, կը տրամաբանեն, սակայն սանկ նկար մը երբեք չեն կրնար նչմարել, որմէ յետոյ Աստուծոյ մարդը իրրեւ արտակերտն կը սկսին ծաղրել, քամահրել, թքնել և հալածել որ սանկ ցնորական տեսիլքներով ժողովուրդը կը յուսախաբէ։

Աստուծոյ մարդը մեծամասն հաւատութեան այս անհաւատութեան և հալածանքին վրայ իրրեւ մարդ քիչ մը կը տկարանայ, սակայն նկարը աւելի մօտ կու գայ, աչքերը այնչափ աւելի որոշ և պարզ կը տեսնեն, որ վերջապէս նկարին ներչնչող ազդեցութենէն զգլխած, երկաթեայ կամքով և բուռն համոզումով դուրս կու գայ աւելի բարձր խօսելու և հրամայելու, իսկ իր չէ թէ մարդիկ ի՛նչ կոչեն զինք, վասն զի «առաւել Աստուծոյ հնազանդիլ պէտք է» քան թէ անհաւատ մեծամասնութեան։

Դարուս ընտանեկան, տնտեսական, ընկերական և քաղաքական բոլոր դժգոհութիւններն ու անհանգստութիւնները, լացերն ու աղաղակները և սոսկալի բողոքները Արեւելքէն մինչեւ Արեւմուտք, Հիւսիսէն մինչեւ Հարաւ, սանկ երազուն չրջանի մը դուռ թեան և կարելիութեան զօրաւոր ապացոյցներն են։

Մարդկային հոգւոյն սիրելական և արմատական այս լաղձանքը զօրաւոր վկայութիւն մ'է ներկայ պայմաններու անբաւարարութեան և մարգարէութիւն մը ապագայ արդարութեան չրջանի մը, որուն մէջ մարդ բաւական պիտի ըլլայ իր հոգեկան բովանդակ ոյժերովը արտայայտուելու։

Բաղձանք մը, որուն արմատները հոգւոյն խորերը կը գտնուին և այնքան սիրելական են, որոչ է թէ արդար ու բանաւոր է և թէ իր դիմապատակները (counterpart) ունի մօտ կամ հեռաւոր հորիզոններու վրայ որը հաւատքով կ'ղգայ և կը չօշափէ հոգին։ Աստուածեան և սիրոյ աչխարհէն վերթռոզ հոգին չդիմանար սանկ անարդար, անբնական և ստորնացուցիչ պայմաններու, որոնք կը սեղմեն զինք և արգելք կ'ըլլան իր մէջ թագնուած կարողութեանց երեւումին. սանկ պայմաններու տակ բնական է որ հոգին բողոքի, անհանգիստ չըլլայ և փնտռէ իր բնական միջավայրն ու վիճակը։

Այս վիճակին է որ կուրօրէն խարխա-

փելով, անբնական և ապօրէն միջոցներով հասնիլ կ'ուզէն արդի չատ մը ընկերային և քաղաքական այն կազմերը, որոնք ընկերային հարցերով կը զբաղին և անոր առաքելութիւնները ըլլալու յաւակնոտ հովերովը կը թռչին։ Տաճարը պիտի չինուի, սակայն ոչ թէ Դաւիթներու արիւնոտ և վրէժխնդիր ձեռքերով։

Աստուածաբանական ճեմարան
Հարթֆըրտ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑԻ ԴԱՍԵՐ

ՅՈՒՆՎ. 4, 1914

ՏՂԱՑՈՑ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

Բրիտանիոյ մէջ ուրիշ որևէ կրօնքէ աւելի կը ճանչնայ տղաքներու իրաւունքները։ Ցիսուսի ուսուցումներուն և վերաբերումին ուղղակի արդիւնքն է այս։

Իւրաքանչիւր տղայ առողջ ծնած ըլլալու իրաւունք մը ունի։ Երիտասարդներ և երիտասարդուհիներ, թէ՛ ամուսնութենէ առաջ և թէ՛ ետքը, միշտ իրենց միտքին մէջ ունենալու են այս և ընելու են ինչ որ կարող են ընել՝ զօրաւոր և առողջ սերունդ հասցնելու համար։

Իւրաքանչիւր տղայ իր բնական աճումին և զարգացումին համար բաւականաչափ սնունդի և յարմար հագուստի ալ իրաւունք ունի։ Ծնողք իրաւունք չունին աշխարհ բերել զաւակներ, զորոնք պահել չեն կրնար։

Իւրաքանչիւր տղայ երջանիկ ու մաքուր ընտանեկան կեանքի իրաւունք մըն ալ ունի։ Այս իրաւունքը կը մերժէ բազմակնութիւնը, ապահարզանը, բաժանումը, և ընտանեկան կռիւները։ Իւրաքանչիւր ընտանիք վկայագրեալ Դրախտի մանրանկար մը ըլլալու է։

Իւրաքանչիւր տղայ ֆիզիքական ու բարոյական առողջ միջավայրի իրաւունք ևս ունի։ Այսպիսի միջավայր մը ապահովելու համար միանալ պարտականութիւնն է ամէն ժողովուրդի։

Իւրաքանչիւր տղայ դպրոցին մէջ և դպրոցէն դուրս կրթութեան իրաւունք ալ ունի, ինչ որ ընդհանրապէս յարմար պիտի հանդիսացնէ մաքուր, ուղղամիտ և օգտակար կեանքի մը։

Իւրաքանչիւր տղայ իրաւունք ունի նաև հաճելի ժամանցներու, խաղալ այնպիսի պայմաններու տակ որոնք բարոյապէս ապահովիչ են և վայելել զբօսանքներ որոնք արատաւորիչ չեն։ Ամենամեծ դասերէն մէկ մասը խաղի միջոցով կը սորվուին։ Շիտակ կերպով, միամտաբար խաղալ, խաղընկերին սիրոյն համար անձնական չափը զոհել, յաղթուիլը պատշաճապէս, իսկ յաղթելը համեստօրէն ընդունիլ, ինչպէս նաև ուրիշ չատ դասեր կաըելի է սորվիլ խաղի միջոցով։

Իւրաքանչիւր տղայ տունի, դպրոցի և այլնի մէջ գործելու իրաւունք ալ ունի։ Գործը տղուն ոյժին յարմարցուելու է։ Բայց տղաքները պէտք չէ աշխատցնել գործարաններու և այլնի մէջ։

Իւրաքանչիւր տղայ թէ՛ տունին մէջ թէ՛ անկէ դուրս, բարեկամութեան իրաւունք ևս ունի։ Կիրակնօրեայ Դպրոցին պարտականութիւնները մէկն ալ է օգնել իր բոլոր ուսանողներուն իրենց այս իրաւունքը իմաստնաբար գործածելու համար։

Իւրաքանչիւր տղայ իրաւունք ունի նաև հրահանգութեան իր անձին նկատմամբ, իր աշխարհին նկատմամբ, սեռային բնութիւնն ևս մէջը առնելով,

Իւրաքանչիւր տղայ իրաւունք ունի տղայութեան կատարեալ չրջանին։ Ոճիր մըն է տղաքները, մանաւանդ տասներկուքէն մինչև տասնըվեց տարեկան աղջիկները ամուսնացնել, ինչպէս չաճախ կ'ըլլայ այս երկրին մէջ։

Իւրաքանչիւր տղայ իրաւունք ունի դիտելու և սիրելու զԱստուած իբրեւ իր Երկնաւոր Հայրը, և վստահիլ Յիսուսի իբրեւ իր անձնական Բարեկամին ու Փրկիչին։ Միայն այս կերպով տղաքներ կրնան մնալ Աստուծոյ Թագաւորութեան մէջ որ իրաւունքով կը պատկանի այսպիսիներուն։

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

Արցունքն որ հոսի այտէն մանկութեան,
Ցօղն է պապղղուն վարդենւոյն վրան.
Այն ինչ կը փրչէ ամրան ջերմ հողմիկ,
Կը չարժէ թըփիկ, կը չորնայ ծաղիկ...։

Ա. Կ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(ՈՉ-ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ)

Գրեց՝ Նմանուղաց Ընդարակցութեան անդամ մը

ՑԱԽԵԼՈՒԱՆ Բ.

ԹԷ ԻՆՉ ՁԱԿԱՏԱԳԻՐ ՈՒՆԵՑԱՒ ԿԱՆԽԱԴՈՒՑՆ ՀԱԿԱՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. նախորդ թիւեն)

Կելսոս միակ գրողը չէր որ յարձակեցաւ կանխագոյն Եկեղեցիին վրայ։ Նոր-Պլատոնական Պորփիւր տասնըհինգ գիրքեր գրեց Քրիստոնեաներուն հատաքին դէմ։ Տիւրացին Մեթոտիոս, Կեսարացին Եւսեբիոս և Լաւոդիկեացին Ապողինարիս ասոնց դէմ հերքումներ գրեցին, բայց այդ հերքումները կորսուած են, և Պորփիւրի գործերէն՝ որոնց դէմ գրուած էին այս հերքումները՝ հազիւ քանի մը հատուածներ ունինք։ Հիերոկղէս նաև գրեց երկ մը որուն անունն էր Ճշմարտասէր Խօսքեր, որ մեղի ծանօթ է այն հերքումով զոր գրեց Եւսեբիոս։ Թեւեանցի Ապողինիոսի կեանքը՝ գրուած Փիլոստրատոսէ՝ կրնայ Քրիստոնէութեան դէմ հակաճառութեանց մաս մը նկատուիլ։

Ընթերցողը կրնայ հարցնել թէ ինչո՞ւ եկեղեցիին հայրերուն երկերէն չատերը մեղի հասած են, մինչդեռ Քրիստոնէութեան դէմ գրուած կանխագոյն երկերէն ոչ մէկը մնացած է։ Ասոր քանի մը պատճառներ կան։ Թերևս գլխաւորն է Քրիստոնեայ Յուստինիանոս կայսեր հրովարտակը (527-65)։ Դժբախտաբար այս վհատելուը չատ կը հետաքրքրուէր Աստուածաբանական խնդիրներով և իրեւ կայսր իր ոյժը գործածեց իր դաւանանքը պարտադրելու համար։ Ան գոցեց Ա֊թէնքի փիլիսոփայական դպրոցները, հրամայեց որ իր հպատակները մկրտուին՝ իրենց ստացուածքներուն զրկուելու մին և աքսորի սպառնալիքով, և հրովարտակ մը հանեց՝ (Հռոմ. Օրինագիրք Ա. գլուխ 1 Յօդ. 3) հրամայելով Քրիստոնէական կրօնին դէմ գրուած բոլոր գիրքերուն արգիլումը։ Ահա այս կարգադրութիւնն է զոր մեծապէս պատասխանատու կրնանք նկատել կանխագոյն հակաքրիստոնէական գրականութեան կորսուածքան համար, ոչ միայն այն բաղմաթիւ գիրքերուն համար որ այս կերպով կորսուած ըլլալու են, բայց այն նախընթաց օրինակին համար զոր ան հաստատեց զանոնք այսպէս ջնջելով։

Նման կարգադրութիւն մըն ալ եղաւ Քրիստոնեաներու դէմ Դիոկղետիանոսի իշխանութեան օրով, երբ, «ամէն կողմ հրովարտակներ ղրկուեցան եկեղեցիները հիմնայատակ կործանելու, և Սբ. Գիրքերը կրակով այրելու համար։» (Եւսեբիոսի Եկեղ. Պատմ. Գիրք Ը. Գլ. 2)։ Բայց Քրիստոնեաներու համար այս խիղճի խնդիր մըն էր. և անոնցմէ չատեր իրենց Սբ. Գիրքերը տալէ աւելի կը նախընտրէին մեռնիլ։ Բայց անոնք, որ Քրիստոնէութեան դէմ գրուած գիրքեր ունէին, զանոնք յանձնելու մասին այսպիսի խղճահարութիւն մը չէին կրնար ունենալ, և չատ քիչեր յիմարութիւնը պիտի ունենային զանոնք պահել յամառելու, երբ այդպէս ընելնուն արդիւնքը պիտի ըլլար տունէ և ստացուածքէ զրկուիլ։ Ահա այս կերպով էր որ հակաքրիստոնէական գրականութիւնը կորսուեցաւ, մինչդեռ Քրիստոնեաներու գիրքերը մնացին, վկայելու համար բարեպաշտութիւնը անոնց որ զանոնք պահեցին իրենց կեանքին գնովը իսկ։

Յուստինիանոս իր ժամանակին ոգիին հաւատարիմ էր երբ այդ վերոյիշեալ հրովարտակը հանեց։ Որովհետեւ յաջորդ հազարամեակին մոլորած կրօնական նախանձը և մոլեռանդ վանդալութիւնը խորհեցաւ թէ զանոնք կործանել և կատարեալ թութեան յիշատակարանները ջնջել, «Աստուծոյ պաշտօն մատուցանել» էր։ Այդ խաւար դարերուն մէջ վանքերը այն միակ վայրերն էին ուր գիրքեր կրնային հրաշքով համեմատաբար ապահով ըլլալ։ Անոնց մէջ կը պահուէին Սբ. Գիրքերը և եկեղեցիի հայրերուն գրուածքները, կ'ընդօրինակուէին և ձեռքէ ձեռք կ'անցնէին սերունդէ սերունդ։ Բայց Կելսոսի և Քրիստոնէական կրօնին միւս թշնամիներուն գրուածքները այդ վանքերու պատերուն մէջ իրենց համար տեղ չէին կրնար գտնել։ Արդիւնքը սա եղաւ որ անոնք չատ սղտիկ պատեհութիւն մը ունեցան իրենց գոյութիւնը պահելու մինչեւ այն ատենը՝ երբ անոնց արժէքը պիտի գնահատուէր։

Վ Ե Ր Ջ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐԿԱԾԻ ՄԸ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐՈՒ ՄԷՋ

Ր. ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

Բ.

ՎԵՐ. Յ. Ա. ՃԷՃԻՃԵԱՆ

Փրոֆ. Սանտի կը փորձէ ենթագիտակից եսի վարկածը կիրարկել նաև Քրիստոսի Աստուածամարդկային անձնաւորութեան խորհուրդը բացատրելու համար,

*Քրիստոսի անձին վարդապետութեան նկատմամբ Քրիստոնեաներուն դաւանութիւնը արձանագրուած կը գտնենք հաւատոյ այլեւայլ հանգանակներու մէջ։ Եւ յայտնի է թէ ինչ որ այս մասին աւանդուած է Նիկիական Հանդանակին մէջ՝ անխտիր կ'ընդունուի Քրիստոնէական Եկեղեցիին ամէն ճիւղերուն կողմանէ։ Բայց հանդանակները յօրինուած չեն իրենց յիշատակած ճշմարտութիւններու մասին ամէն մտածում և ուսումնասիրութիւն արգիլելու նպատակով։ Մարդիկ ամէն դարու մէջ անհրաժեշտօրէն կրկին և կրկին պիտի անդրադառնան այն կենսական հարցերուն, որոնց վրայ իրենցմէ առաջ ապրողներ խորհեր են։ Եւ ներկայ դարուն պատկանող խորհողներ չեն կըրնար չի մտածել մարդեղութեան այս մեծ խորհուրդին վրայ։ Արդարեւ ամէն մտացի Քրիստոնէայի պարտականութիւնն է ջանալ ինք իրեն համար թարմ նշանակութեամբ մը ըմբռնել Քրիստոսի անձին վարդապետութիւնը։ Սրպ, Տր. Սանտի կը կարծէ թէ ենթագիտակիցս եսի վարկածին չնորհիւ հետազօտող մտքի տէր Քրիստոնեաներ կրնան այսպիսի թարմ ըմբռնում մը ունենալ Քրիստոսի Աստուածամարդկային անձնաւորութեան նկատմամբ։ Անոր կարծիքին համեմատ, ինչպէս որ մարդկային հոգիին մէջ Աստուածային ներընկերութեան վայրը ենթագիտակից են է, նմանապէս Աստուծոյ մարմնացեալ և մարդացեալ Որդւոյն Աստուածութեան բուն կեդրոնավայրն է Անոր ենթագիտակից եսը։ Այս է Տր. Սանտիի ջատագոված նոր տեսութիւնը։ Թողունք որ ուսուցչապետն ինք իր բառերով պարզաբանէ իր հայեացքը։ «Գիտենք թէ,» կը գրէ ան ուշադրաւ հատուածի մը մէջ, «ինչ դժուարութիւններ կը ծագին երբ կը փորձենք իբր թէ ուղղահայեաց գիծով մը անջատել Քրիստոսի մարդկային բնութիւնը Անոր Աստուածային բնութենէն, և երբ կը յարենք թէ Անոր այսինչ գործերը կ'իյնան գիծին այս կողմը և ուրիչ կարգ մը գործերը՝ միւս կողմը։ Սակայն այս դժուարութիւնները կ'անհետանան երբ փոխանակ ուղղահայեաց գիծի մը՝ հորիզոնական գիծ մը կը քաշենք և անով կ'այլազանենք գիծին վերի կողման մարդկային տարրը՝ գիծին վարի կողման այն խորութիւնները ուր կը գտնուի Աստուածայինին բուն բնակավայրը։ Այս բաժանման գիծը պէտք է անպատճառ քաշուի «ենթագիտակից»ին սահմաններուն մէջէն։ Ինչ որ Աստուածային էր Անոր անձին մէջ, երբ կ'արտայայտուէր խօսքով կամ, գործքով անհրաժեշտօրէն պէտք էր նախապէս անցնէր մարդկային գիտակցութեան սեղմիչ և սահմանափակող խաւին մէջէն։»

«Այս մարդկային գիտակցութիւնը,» կը շարունակէ Տր. Սանտի, «տեսակ մը նեղ պարանոց է որուն մէջէն անցնելով միայն՝ Աստուածայինը կրնայ վարի խորութիւններէն վեր բարձրանալ և արտայայտուիլ։» Մեծանուն հեղինակը կը կարծէ թէ իր այս տեսութեան չնորհիւ մարդ կարող կ'ըլլայ նկատելու Քրիստոսի երկրային կեանքը իրրեւ կատարեալ և ճշդօրէն մարդկային կեանք մը՝ առանց սակայն համարելու զայն զուտ մարդկային սահմաններու մէջ պարփակուած։ Վասն զի այս տեսութեան համաձայն միշտ բացուածք մը կայ որուն միջոցաւ մարմնացեալ Աստուածորդւոյն Աստուածութիւնը անվթար կը պահէ իր նոյնութիւնը աւետնակալ և անհուն Արարիչին հետ։

Ընդդիմախօս քննադատները կ'ընդունին թէ վերջին ծայր թեւադրիչ և յանկուցիչ տեսութիւն մըն է այս։ Եւ ամէն դուխտի արժանի կը նկատուի Փրոֆ. Սանտիի նպատակը, որ ուրիչ բան չէ բայց եթէ ցուցնել թէ Քրիստոսի անձին մէջ երկու բնութիւններու, Աստուածայինի և մարդկայինի, միջեւ ոեւէ անջատում կամ բաժանում պէտք չէ ենթադրուի։ Եւ քննադատներէն մին, Փրոֆ. Մաքինթոշ, կը յայտարարէ թէ այս նոր տեսութիւնը ընդունինք կամ ոչ, Տր. Սանտի իր ուսումնասիրութիւնովը մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է աստուածաբանական աշխարհի, վասն զի յստակօրէն ցուցած է թէ Քրիստոսի

երկեակ բնութեան վարդապետութիւնը, որ չէչտուեցաւ Քաղկեդոնի ժողովին մէջ, վերջին խօսքը չէ այս նիւթին վրայ։ Փրոֆ. Մաքինթոշ կարծիքով, Քաղկեդոնի ժողովը աստուածաբանական սխալ մը գործեց երբ որդեգրեց բանաձեւ մը, որուն մէջ կը յիշուին Տէր Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ գոյութիւն ունեցող երկու բնութիւններ (Յունարէն՝ փիսիս)։ Ա.յս ուսուցչապետին կարծիքով, Յունարէն այն բառը, որ բնութիւն կը թարգմանուի և որ յայտնապէս նիւթական աչխարհի յատուկ իրականութիւն մը կը ներկայացնէ, Քրիստոսի անձին պատկանող իրողութիւններ պատկերացնելու համար յարմարագոյն բացատրութիւնը չէ հիմա։ Արդի խորհողներ առ հասարակ աւելի պատչաճ կը գտանեն հոգիի յատուկ գործողութիւնները և վիճակները հոգեբանական բացատրութիւններով ներկայացնել։ Այս առթիւ չահեկան է անցողակի յիչել սա ուշագրաւ իրողութիւնը, — իրողութիւն մը՝ որուն վրայ քանի մը ամիս առաջ Անեսաբերի խմբագրապետը ուշադրութիւն հրաւիրեց իր մեկ յօդուածովը, — թէ Տ. Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեանի իր «Հայոց Եկեղեցի» երկին մէջ ուսուցանէին հաւհամատ, Հայ եկեղեցին բնաւ պաչտօնապէս չէ ընդունած Քաղկեդոնեան բանաձեւը։ Արդ, Տր. Սանտիի նոր հայեացքին առաւելութիւնն այն է որ կը կարողացնէ զմարդ արդի հոգեբանական գիտութեան ընծայած լոյսը Քրիստոսի անձին մեծ խորհուրդին ուսումնասիրութեան համար գործածել։

Բայց այս տեսութիւնը ունի իր քննադատելի կողմերը։

Նախ, ինչպէս Փրոֆ. Մաքինթոշ դիտել կու տայ, այս վարկածին հաւհամատ ոեւէ անձնաւորութեան մը, — Քրիստոսի և կամ սովորական մարդու մը, — անդիտակից մասը գիտակից մասէն աւելի կարեւոր պէտք է նկատուի։ Բայց դիւրին չէ ընդունիլ այս տեսակէտը, քանի որ, ինչպէս յիչուեցաւ, ենթագիտակից Եսին չենք կրնար բարոյական ոեւէ հանգամանք վերագրել։ Եւ չի թուիր թէ իրաւունք ունինք ենթադրելու թէ հոգեկան բարձրագոյն գործողութիւնները կը կատարուին մեղի անծանօթ Եսին մէջ։

Դարձեալ, խնդիր է թէ այս տեսութիւնը կը ծառայէ՞ կատարելապէս այն նպատակին որուն համար յղացուած է։ Անոր միջոցով կրնա՞նք լուծել Քրիստոսի անձին երկութեան, այսինքն, Աստուածայինին և մարդկայինին քովէ քով գոյութեան, դաղանիքը։ Քրիստոսի բնութեան երկու փուլերը իրարմէ անջատելու համար՝ Տր. Սանտի կ'առաջարկէ հոգիզնական գիծ քաչել փոխանակ ուղղահայեացի։ Բայց տակաւին երկութեան դաղանիքը կը մնայ անլոյծ։ Փրոֆ. Սանտի արդի լաւագոյն խորհողներու հետ կ'ընդունի թէ երբ հաւատացեալը կը մօտենայ ուսանելու Յիսուս Քրիստոսի անձը, չի կրնար չի նչմարել թէ ամէն ինչ որ Աստուածային է Անոր անձնաւորութեան մէջ՝ միանգամայն մարդկային է, և ինչ որ մարդկային է՝ Աստուածային ալ է։ Բայց անոր նոր վարկածը համաձայն չէ իր այս ընդունած տեսութեան, քանի որ, իր ենթադրութեան համեմատ, ինչ որ կ'արտայայտուի Քրիստոսի կեանքին մէջ՝ մարդկային գիտակցութեան մէջէն անցնելով դուրս կու գայ և հետեւապէս զուտ մարդկային միայն կրնայ ըլլալ։ Աստուածայինին թափանցելու համար պէտք կ'ըլլայ մեկ կողմ թողուլ մարդկայինը։ Տր. Սանտի այսպէս կը հարկադրուի տակաւին տչքի առջեւ ունենալ երկու ուրոյն գիտակցութիւն, մարդկայինը և Աստուածայինը, և չի յաջողիր միայն մեկ Աստուածամարդկային գիտակցութիւն ներկայացնել։ Բայց եթէ Աստուածայինը և մարդկայինը ի՛ն Յիսուսի մէջ, — ինչպէս ի՛ն Յիսուս Քրիստոսի հաւատացող ամէն անհատ գործնականապէս կ'ընդունի, — այս երկուքը պէտք է համահաւասարային ներկայ ըլլան Անոր անձնական փորձառութեան ամէն մասերուն և տահմանների մէջ, և ոեւէ բաժանման գիծ պէտք չէ գտնուի երկուքին միջեւ։

Հակառակ իր այս քննադատելի կողմերուն՝ Տր. Սանտիի վարկածը գնահատելի ձեռնարկ մըն է մարդկային միտքին ըմբռնելի ընելու սա խորախորհուրդ ճչմարտութիւնը թէ մարդ և Աստուած կը միանան Յիսուսի անձին մէջ։ Այս վարկածը հաւանաբար զօրեղ ազդեցութիւն մը պիտի ունենայ խորհող հաւատացեալներու մտածումին վրայ, և չատեր այսուհետեւ պիտի չկանան հոգեբանական տեսակէտէ ուսումնասիրել մարդեղութեան մեծ խոր-

հուրդը։ Ներկայ ժամանակիս պահանջներէն մին է հոգեբանական եղանակով բացատրել, — որքան կարելի է մարդկային միտքին համար, — թէ ի՛նչպէս Աստուած ինքզինք կ՚արտայայտէ մարդկային գիտակցութեան սահմանափակութիւններուն ներքեւ, և կամ Պօղոսի բառերով, թէ ի՛նչպէս Աստուծոյ Որդին՝ Աստուածային փառքը «յայտնակութիւն մը — յայտնակութեամբ պահպանուելու բան մը— չի սեպեց, հապա անձը ունայնացուց։» Եւ Տր. Սահակ իր ներկայ հայեացքով կարեւոր օժանդակութիւն մը կը մատուցանէ աւելն անոնց որոնք կ՚աշխատին այս բանաւոր պահանջին գոհացում տալ։

ԲԱՄԲԱՍՈՂԻՆ

Ա. ՈՐԲԵՐԵԱՆ

Այդ աչերուդ խնդութիւնը ծոցարկող
Դիմակը վար, վար առ շուտով, անբարբառ,
Ու տես անոնց դժոխքը որ գաղնւաբար
Հոգիիդ մէջ ըստեղծեցիր դիւահօտ։
Դիմակը վար, վար առ շուտով, անբարբառ,
Ու ժանիքը որ յօշոտեց անմեղներն՝
Ցոխագներու վայրագութեամբ անսարթեր,
Հոգիիդ մէջ պիտի միտի անպատճառ։
Ու տես անոնց դժոխքը, որ գաղնւաբար
Իր բոցերուն մէջ մոխրացուց միամիտ
Ընկերներուդ ազնուութիւնն եւ ժպիտ.
Այդ դժոխքը պիտի լափէ ճեզ ի սպառ։
Հոգիիդ մէջ ըստեղծեցիր դիւահօտ
Վաս կիրքերու ժայթքումն անոնց, անվրկուն.
Այդ կիրքերը գիշեր ցորեկ միշտ անմուն
Պիտի մատեն աչքերուդ հուրը հանող։
Եփրաս Դողեմ

ՀԱՄԲՈՒՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Կ. ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

Անյուսութեան երբ նետեր սուր
Ու թունալից մըխին ի ճեզ,
Դարման ու ղեղ խնդրես ի զուր,
Բուժել ճու սիրտդ վշտակեզ,
Հաւքերութեան իդդն հոտեղ
Խոցեալ սրտիդ է միակ ղեղ։

Անյուսութեան ծովն ալեսանչ
Դոռաչ, ու իր ալիք ահեղ
Փրփրադիզ ծեծեն ճու ղանչ,
Թափելով վրադ վշտաց հեղեղ,
Հաւքերութեան անուշ հողմիկ
Պիտ՚ հանդարտէ զանոնք մեղմիկ....։

ՏՂԱՅՈՑ ԷՋԸ

ՔՈԹՕԻ ՎՐԷԺԸ

(Պատմուածք Ճապոնական մանկական կեանքէն)

ԱԼՊԷՐՔ ԱՐՆՈԼՏ ՊԷՆԷՔ

(Շար. նախորդ թիւին)

Անճահ նորութեամբ ու իրականութեամբ մը Քոթօ կարծես նորէն կ՚ապրէր այդ դիպուածալից օրուան արկածները, հիմա, երեք ամիսներ ետքը։ Նորէն իր հակառակորդը, Թանաքա, հպարտօրէն կ՚անցնէր անոր քովէն, նպատակաւոր անտարբերութեամբ մը իր գաւազանը ճօճելով, և մինչև իսկ յայտնօրէն անգիտակ իր թեղանիքի լայն դրպանին մէջ անկանոն ճռճռացող մը աղմուկ հանող երկոտանեակ մը ճպուռներուն ձայնին, ձգելով որ Քոթօ իր նախանձոտ ղայրոյթին և յուսահատութեան ամբողջ դրդռութիւնը իր մէջը խեղդէր և ինքզինքը մխիթարէր իր ապագայ փառքը, իր նոր ու չվորձուած դանակին իրեն ընձեռելիք կարկառութիւնները, բաղդատելով Թանաքայի ներկայ և յայտնի ձեռնարկին հետ։ Անգամ մըն ալ այն հին դանակը, որուն չատ վստահած էր և որ հիմա անօգուտ դարձած, փոխանակուած էր դաճէ դռնակի մը հետ, ու ինք նոր սորված էր մատներուն վրայ թքնելու հնարքը որով պիտի չայլողէր դաճը մատներուն փակչելէ արգիլել, մինչև որ գայն վերչապես գնդաձև կլորցնէր ջուրին մէջ։ Նորէն մատած էր այն աղբանոց փոսը, ուր հնդկեղեգ կը բուսնի, և վստահ էր թէ երկրագործին կինը գինքը չանկարծակիի բերելու չուն մը չունի, և ճպուռ որսալու համար հանկէ երկայն եղէգ մը կտրել կ՚աշխատէր իրեն համար։ Հաստ ու կարծր եղեգը կտրելու երկար ու տաղտկալի գործը, նոր դանակին սաստիկ ձախորդ մէկ սահումը, ափին մէջ սուր ցաւ մը և տաքուկ բանի մը ղղացումը, իր ակամայ ու սոսկալի ճիչը, ու երկար, ալիտակ սատանայի մը չանկարծական երեւումը—այս բոլորը Քոթօ տեսաւ ու ղգաց սոսկալի երազի մը մէջ՝ դեռ չարթնցած և տունը իր անկողինին մէջ ինքզինքը ապահով չգտած։ Սովորաբար Քոթօի երազները հող կը չանդչէին։ Իրաւ, իր արթննալու վայր-

կեանքերուն՝ ան քնաւ որոշապէս չէր կրնար յիշել թէ ի՛նչ պատահած էր այդ հոմնքին մնացեալ մասին մէջ. տարօրինակ տեսարաններու, խաչոր սպիտակ մարդու մը ազնիւ դէմքին ու մեղմ ձայնին ու աչ ձեռքին մէջ սաստիկ ցաւի մը տարտամ մէկ զգացումը ունէր։ Անկէ ետքը Բոթօ սպիտակամորթ օտարականները քնաւ «սատանաներ» չկոչեց, և որոշեց որ ա՛լ անկէ ետքը իր բոլոր կեանքին մէջ «միսիոնար» նոր բառը առանց յարդանքի պիտի չյիշէ. որովհետև խմացած էր որ իր մեկ մեծ հերոսն էր այն զոր ժողովուրդը «միսիոնար բժիշկ» կը կոչէր։ Բաւական չատ չալեմխներ անցան, մինչև որ Բոթօի աչքին մէջի երեք փոքրիկ կարերը հազիւ ասլի մը ձգելու չափ աղեկցած էին ու այդ միջոցին սպիտակ մարդը անդամ մը միայն այցելած էր իրեն։ Ըսած էր թէ հոգ ընելու բան մը չկայ, և Բոթօի չատ չուարած ծնողքին քանի մը հրահանգներ տալէ ետքը մեկնած էր։ Տղեկը գաղն նորէն տեսած չէր բնաւ, բայց Բոթօի բարոյական նուիրապետութեան մէջ, որուն մէջ թանաքա չար բաներու իբրև անձնաւորում ամէնէն սարսին տեղը կը գրաւէր, հակառակ կողմէն անտարակուսելիօրէն ամէնէն բարձրը գրուած էր այս միսիոնար մեծ բժիշկը, վեր՝ անցեալին բոլոր իշխանազուններէն, աւելի վեր՝ քահանասունը հօթը տոնիւններէն (մասպետ), չարդուած մինչև իսկ իր մեծ հօրմէն աւելի (ամէնէն մեծ ազնուականը որ իր կայսեր համար մեռած էր պատերազմի դաշտին վրայ), այո, մինչև իսկ վեր այն կէս-առասպելական բայց աստուածային կայսրէն։ Բոթօ այսպէս խոկալով կը պառկէր։ Առանց աչքը բանալու դիտէր թէ տանը բաւական ուշ էր, որովհետև դիւերուան պաղ հովը մեղմաբար կը փչէր տունին մէջէն, ծովային հովը որ աղի և ծովարոյսերու և չոր ձուկի հոտ կը բուրէր, և Բոթօ կամաց մը պառկեցաւ քնանալու համար, այս անգամ երազելով ալիքներ ու տարմաորներ (մարթը գուշտ), սամպաններ (Չինական նաւակ) և ձկնորսներ, աւազին վրայ տանէն կողմ վազվզտող մերկ թուխ տղեկներ, որոնք կը լողան, կը սուզին, կը խնդան ու կը պոռան անդուլ տղայութեան հանդոյլ։ Երբ երկրորդ անգամ իր աչքերը բացաւ, ողջունելու համար էր իր հայրը որ կ'ըսէր, «ելիր, Բոթոչան, արթննալու ժամ է։»

Երբ Բոթօ արթնցաւ, իր առտուան բրինձը մինակը կերաւ, որովհետև Բոթօի երկրին մէջ առտուան նախաճաշը ընտանեօք ուտելու սովորութիւն չկայ։ Ան հազիւ վեց տարեկան էր, և մայրը մանուկը զբօսցնելու գործը ա՛լ անոր չէր յանձներ. գիւղ կանուխ առաւօտ էր և ցօղը խոտերուն վրայէն չէր չորցած երբ Բոթօ լողալու գնաց։ Այդ երկար ճամբայ մըն էր, բայց ոչ թէ բաղմամարդոն փողոցներու մէջէն, այլ գիւղաքաղաքին բաւական դուրս։ Գիւղաքաղաքին բոլոր յուղուներն ու արկածները ալ մոռցուեցան պահ մը։ Փողոցի վաճառորդներուն ձայնին, տղաքներու պոռչտուքներուն, բարձր ու խառնիճաղանճ աղմուկին տեղ, որոնց մէջ Բոթօ ամէն օր ինքզինքը կը կորսնցնէր, հոն կը լսուէին առանձին հաչող պահապան չունի մը ձայնը, երկչոտ թռչուններու ճռուողիւնը, և մղեխի մը խոտերու վրայէն խշրտուքը, ճամբուն վրայ գրեթէ չորցած լճակի մը եզերը նստող խաչոր գորտի մը կռկռոցը և մի քանիներու տակաւ ու այլազան ձայները։ Առանձին առանձին ալ քանի մը մարդիկ կ'անցնէին — կռնակը խոտի խաչոր դէզ մը բեռցած ծեր կին մը, ուսին վրայ գրուած ձողի մը երկու ծայրերէն կախուած գոյներով ջուր կրող ջրկիր մը, ծուխ ղրկելու համար իրմէ առաջ անցնիլ փորձող քանի մը տղաքներ, ահա այս էր ամէնը. բայց անոնք իսկ անհաճոյ բաներ էին այն պարզ տեսարանին մէջ որ Բոթօն այնչափ կը լեցնէր ապրելու հաճոյքով։ Շատ չանցած՝ գպրոցական քանի մը բարեկամներ ալ հասան իր ետեւէն, ու Բոթօ ա՛լ այն մինուոյն երազողը չէր, այլ «տղաքներէն մէկը։» Այո, Բոթօ կրնա՞ր լողալ.—դիւս ոչ այդչափ, բայց քանի մը օրէն պիտի կարենար.— և այսպէս խօսակցութիւնը կը շարունակուէր՝ ամէն տղայ իր յաջողակութիւնը հպարտօրէն չատագովելով։ Ու թէև ոչ մէկ տղայ կրնար ըսել թէ ինք կարեւորութիւն չէր տար մէկ քանի, թերեւս չունի կամ ծաղիկի, բայց նորէն ալ զուարթ գոհունակութիւն մը ունէին իրենց, զօրաւոր բազկաց զգացած աշխարհին մասին, և իրենց սիրտերը իրենց չուրջը գտնուող աւելի տկար կեանքերու նայելով անձնասէր զգացումնե-

րով կը հրճուէին։ Բայց Ռոթօ քիչ ետքը զբաղելու համար աւելի ցնցող գործում մը ունեցաւ, որովհետև երբ ծովեզերքին մօտեցան՝ ընկերներէն լսեց թէ իրեն լողալ սորված ծովեզերքէն քիչ հեռուն գտնուող օտարականի խոշոր տունին մէջ կ'ապրեր միխոնար բժիշկ մը, դիւզաքաղաքին միակ բժիշկը — և այս կամ այն պատրուակով Ռոթօի աչքերը կը դառնային այն կանանչ մեծ տունին, երբ փոքր խումբ մը կը փութար հասնիլ հիմա տեսանելի ծովեզերը։

(Շարունակելի)

ՅՕԴՈՒԱԾԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԲԱԺԻՆ

ԳՕԴ ՎԱՍԻԼ

Ե. ՔԱՍՈՒՆԻ

Մարաչի և Սամոսատի զրկեթ ճիշտ մէջտեղը իւրաքանչիւրէն 75 մղոն հեռու մեծ գիւղ մը կայ Բեսուն անուն։ Գիւղը հիմա բոլորովին թրքաբնակ է, թէև ասկէ չուրջ 80 տարի առաջ բնակչութեան կարեւոր մի մասը կը բաղկանար Հայերէ, որոնք երկրագործութեամբ կը զբաղէին։ Սակայն լեռնաբնակներու յարձակման մը առեն ասոնք բնաջինջ եղած են և սակաւաթիւ ազատուողները մերկ ու բոպիկ Պահեանի փախած են։

Ռուբինեանց չրջանին սկիզբները կը յիշուի անձ մը, որ Յակակրաց հետ սերտ վերաբերմունք ունեցած է, և որ իր զրկեթէ վիպական հերոսութիւններով կը պիտէ ազգային պատմութեան աւէն գեղատէսի ուսանողին սիրտն ու երեւակայութիւնը։ Այս է Վասիլ մեծ Հայ իշխանը, մականուանեալն Գող, ոչ թէ որովհետև Քէօրօղլուի և նմանեաց պէս աւազակ մըն էր, այլ՝ ինչպէս Զամչեան կ'ըսէ, «որովհետև միշտ յանկարծ, անակնկալ պահուն կը յարձակէր թշնամեաց վրայ»։ Այս մեծ իշխանին ոտատեղն էր Բեսուն, կարեւոր քաղաք մը այն ատեն, ինչպէս կը վկայեն ականատես Մատթէոս Ուռհայեցի պատմիչը և անոր չարաչարողը Գրիգոր Երէց։ Վասիլ բարձրայարկ ապարանքներ ունէր հոն, և իր գով բնակող իշխաններն ալ՝ հոյակապ տուներ։ Գաւառն արգաւանդ ըլլալով ի բնէ՝ արդէն բազմամարդ էր և բնակչութիւնը բազմապատիկ աւելցաւ Վասիլի օրով եկած նորանոր գաղթականներով։

Կարելի չէ ստուգապէս ըսել թէ Հայոց ո՛ր պերդաստանէն էր Գող Վասիլ, բայց հնէ ճիշտ է ինչ որ Ալիշան կ'ըսէ թէ Վասիլի քեռորդին էր Տղայ Վասիլ, որուն համար Ուռհայեցին կը գրէ թէ «մայրենեօք կամսարական ազգէ» էր, ուրեմն Գող Վասիլ ալ կառնատուական էր։ Իսկ հետեւեալ պարագաներու տակ տիրացած էր Վասիլ Բեսունի։

Փիլարտոս անուն յունադաւան Հայ իշխան մը, ըստ Զամչեանի՝ վարաժնունեաց գաւառէն, բայց ըստ Ուռհայեցւոյն ցուցմանց՝ Հուսնմանսուրի գաւառէն, Յոյն զօրաց զօրավար կարգուած էր Դիւժէն Ռոմանոս կայսեր կողմէն և 1071ին մասնակցած Մանազկերտի տըխրահռչակ ճակատամարտին, յորում Դիւժէն կայսրը յաղթուեցաւ ու գերի բռնուեցաւ Սելճուկեան Թուրքաց Ալփասլան սուլտանէն։ Կայսեր պարտութենէն ետքը Փիլարտոս իր չուրջը ժողվեց իբրեւ 20,000 մարդ Հայոցմէ և ուրիշ ազգերէն, և մինչ Ալփասլան և չատ չանցած անոր յաջորդող որդին Մելէք-Շահ զբաղուած էին կեդրոնական Ասիոյ մէջ, ինքնագլուխ ձեռներեցութեամբ պատերազմիլ սկսաւ արշաւող խուժանին դէմ։ Անակնկալ յաջողութիւն ունեցաւ և առաջ մինչեւ մէջ տիրեալ Աչմաձատէ ու Խարբերդէ մինչև Ուռհա և Անտիոք, բաւական ընդարձակ ու անկախ իշխանութիւն մը հաստատեց։ Միխայէլ Ասորին կը յիշէ թէ Փիլարտոս՝ Գաբրիէլ անուն Յոյն մը կուսակալ կարգեց ի Մելիտինէ և Թէոդոռոս կամ Թորոս անուն Հայ մը յՈւռհա, և թէ երբ Բիւզանդացիք լսեցին անոր յաղթութեանց վրայով, ընծաներ ղրկեցին անոր և Սեւաստոս սիրաղոսը տուին։

Վասիլ, որ Ռուբինեանց նախահօր՝ Ռուբէնի պէս ինքն ալ Բագրատունի վերջին թագաւորին, Գագիկ Բ.ին, մարդոցմէն էր, 1079ին այդ դժբախտ ու նժդեհ թագաւորին աղեխարշ սպանումէն յետոյ, Ռուբէնի և Հայոց մնացեալ իշխանաց և ազատագունեին հետ դիմեցին Փիլարտոսին, որ այդ միջոցին կը գրաւեր Մարաչի կամ Ալպիստանի կողմերը։ Արդէն վերջին տեղեկները սաստիկ նեղուիլ սկսած էր Իկոնիոյ Սելճուկներէն. ուստի սիրով հիւ-

բընակելեց Հայ ազնուականներն իրենց ազատ տագնապին հետ, անդուլա մեծ բարեբախտութիւն համարելով որ անոնց օգնութեամբ պիտի կարենար իր իշխանութիւնն աւելի հաստատուն ու ապահով ընել: Միխայէլ կը պատմէ թէ փիլարտոս անմիջապէս իր երկրին կեդրոնական մասէն գաւառ մը յատկացուց Վասիլին՝ անոր տալով Քեսուն քաղաքն ու Թապան ա նառիկ ամրոցը (այժմ Ալթունթաշ գաղիի): Ապա ձեռնտու եղաւ նաև Ռուբէնի՝ Կիլիկիայէն գաւառներ նուաճելու և նոր իշխանութիւն մը հաստատելու:

Սակայն փիլարտոսի այնչափ արագ կառուցուած իշխանութեան չէնքը նոյնչափ արագ ալ քայքայուելու վրայ էր: Վերջապէս 1086ին Պարսկաստան գնաց Մելէք-շահ սուլտանին պատգամաւորութիւնը խնդրելու. սակայն Մեծ Սելճուգը զինք փառքէն ու իշխանութենէն զրկելով աքսորեց, և ապա անմիջապէս արեւմուտք արշաւելով՝ նուաճեց Կասպիական մինչև Միջերկրական Ծով:

Կ'երեւի թէ ինչպէս Ռուբէնի նոյնպէս Դող Վասիլի փոքրիկ երկիրը համեմատաբար զերծ մնաց Սելճուգեանց աւերումներէն, որով այս միջոցին եղած Հայոց մեծ արտագաղթին՝ շատերը գնացին Քեսունի տասնմեկերը: Շատ չանցած 1093ին սպանուեցաւ Մելէք-շահ, և Սելճուգեանց մեծ պետութիւնը երկպառակութեամբ մեկնէն խիստ տկարացաւ: Վասիլ այս պատեհութիւնը գործածեց իր իշխանութեան սահմանները քիչ մը ընդարձակելու՝ գրաւելով մաս մըն ալ այն ի բնէ խիստ ամուր երկրէն որ յատուկ կոչմամբ Սեաւ Լերինք կ'անուանուի մեր պատմութեան մէջ: Ուռհայեցւոյն և Վարդանի յիշատակութիւններէն կը տրվինք թէ իր իշխանութեան սահմանն ընդհանրապէս կը հասնէր արեւելքէն մինչև Շնջէ (Կեօխտու) գետակը Պէհեսնիի և Հուսնմանսուրի մէջտեղ. հարաւէն մինչև Հռոմկլա, արեւմուտքէն մինչև Ջահան գետը, որով Բերդոս, Զէյթունի և Ֆունուզի գաւառը ու Թերեւս Ալպիստանն ալ իրեն կը պատկանէին: Հիւսիսային սահմանն էր բնականաբար Ագտաղ լեռնազօտին:

Սեաւ Լերանց խորչերը լի էին այն տունները զանազան գաւառներէ վանքերով, որոնց մէջ տասնի չափ ալ Հայոց կային: Ասոնցմէ ամենէն նշանաւորներն էին Քեսունի մօտ Կարմիր վանքն և Զէյթունի մօտ Սրեգի (Ալապաշ) վանքն, որոնք Գրիգոր Վիկայասէր կաթողիկոսին ալ հանդրուաններն եղան և ուր հեռաւոր կողմերէ բանասէրներ կուգային՝ լսելու և ուսանելու, և մինչև անգամ կարգաւորներէ ոմանք իրենց աստիճանն ու պաշտիւը ծածկելով կ'աշակերտէին այս վանքերու վարդապետաց քով: Այսպէս ըրաւ ի մէջ այլոց Ստեփանոս անուն կուսակրօն ու խիստ հանճարեղ քահանան, որ 1092ին այլազգեաց ասպատակութիւններէն Քեսուն ապաստանեցաւ, ու դեռ 18 տարեկան ըլլալով՝ դիւրաւ կրցաւ աչակերտ ձեւանալ: Բայց չատ չանցած իմացուեցաւ իր կարգը, նաև մեծ հմտութեան տէր ու բարձր աստիճանէ ճարտասան անձ մը ըլլալը:

Ուռհայեցին երիցս կը յիշէ թէ Դող Վասիլի քով համախմբուած էին Հայոց թագաւորական տանց և ազարակատական զօրաց բոլոր հնազօրդը. նոյնպէս Ալիշանէն ի մէջ բերուած պատմիչ մը կ'ըսէ թէ «Ցուն Վասիլն էր յայնժամ հաւաքարար թագաւորազանց և ազատաց Հայոց:» Այս չրջանին կը վերաբերի Զամչեանի թերեւս Ռուբինեանց արքայական պատմութենէն առնուած յիշատակութիւնն ալ թէ «էր սա (Վասիլ) ձեռնտու մեծին Ռուբինի ի պատրաստելն զարեւմտեան Հայս՝ որ ի տասնամս Յունաց:»

Նոյն միջոցին Վկայասէրին փոխանորդը՝ Բարսեղ սրբազան ալ Կիլիկիոյ կողմերն եկած էր հաստատելու համար իշխանութիւնն իր մեծաւորին, որ նիզիպատոսի ու Պաղեստինու կողմերը պանդխտած կը պարտէր, և Անի քաղաքը չդարձած ուղեց անդամ մըն ալ Քեսունի գաւառն երթալ՝ վանքերն այցելելու և վարսիլի հետ տեսակցելու: Իրեն հետ կային պատուաւոր եպիսկոպոսներ, բայց երբ չարաչար եղեռնական ժամերգութենէն ետքը քարոզելու տեղն եկաւ, Ստեփանոսին հրամայեց քարոզել, ինչու որ անոր համբաւը լսեր էր: Վարդապետն այն տեղն քարոզից այնպէս վայելուչ և պերճ որ երբ երկրպագութեամբ շնորհակալութիւն յայտնելու եկաւ կաթողիկոսին, սա ոտքի ելլելով, զրկեց այդ իմաստութեամբ հասունցեալ պատանին, իր ոսկեզարդ գաւազանն ու մատանին դրաւ անոր ձեռքը. հետևեալ կիրակի օրն ալ եպիսկոպոս ձեռնադ-

րելով զանի՝ Դող Վասիլի իշխանութեան տակ եղած գաւառներն անոր թեմ տուաւ, նաեւ Կարմիր վանքի ու Շուղր անապատի վանահայրութիւնն յանձնեց անոր։

Դող Վասիլի պատմութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը բռնեն իր յարաբերութիւնները Խաչակրաց հետ։ Երբ 1098 ին Առաջին Խաչակիրք գրեթէ սովամահ հասած էին Անտիոքի առջեւ, իսկոյն անոնց նպաստներ հասցուցին ոչ միայն Կոստանդին Ռուբինեան և Կիլիկիոյ միւս Հայ իշխանք, այլ նաև Դող Վասիլ ևս Սեաւ Լերանց վանքերը։ Սակայն Խաչակիրք անմիջապէս սկսան անոնց բարերարութիւնն ապերախտութեամբ փոխարինել, միայն այլազգիներէն տեղեր գրաւելով չգոհացան, այլ «սկսան անյապաղ ազահութեամբ եղջիւր ածել և Հայոց, կողոպտել հանել զնոսա ի քաղաքացն և յամրոցաց՝ որոց տիրէին, ի սահմանաց Կիլիկիոյ ցՆիկիա գետ։» (Ալիշան, Սիսուան էջ 48), կ'ըսուի թէ մինչեւ իսկ Կոստանդին Պարոն և հզօրն Վասիլ սկսան կասկածիլ անոնց փառասիրութենէն։ Եւ իրաւունք ալ ունէին։ Թորոս Կիւրապաղատ, որ Փիլարտոսի օրերէն ի վեր կը տիրէր Ուռհայի, հրաւիրեց (1099ին) Թլպաչարի Կոմս Պաղտուինը և իր քաղաքն ա-նոր յանձնեց, սակայն ապերախտ Փռանկն անմիջապէս չհոսյ չարաչար սպանանել տուաւ զԹորոս։ Պեմունդ 1101ին կորզեց Մարաշն Յունաց կուսակալէն, որ Թաթուլ անունով Հայ մըն էր՝ «Իշխանաց իշխան» տիտղոսով։ Այնուհետեւ Փռանկները գրաւեցին ամբողջ Ջահանի գաւառն Անաւարզայէ մինչեւ Ալպիստան։

Ապերախտներն իրենց ստահակութեան պատիժն այս անգամ չուտով ստացան։ Գաբրիէլ անուն Յոյն, որ Փիլարտոսի ժամանակէն ի վեր Մելիտինէի իշխանն էր, սոյն միջոցին սաստիկ նեղուելով Սելճուկեան Դանիշմանդէն, խաչակիրներէն հրաւիրեց, խոստանալով իրենց յանձնել քաղաքը։ Պեմունդ և քեռորդին Ռիչարդ իրենց վերջին չաղթութիւնները զգլխած, «անմտաբար անպատրաստու-թեամբ» ելան անդր ու խորամանկ Թուրքին առջեւ, և չարաչար սպանուածներուն մէջ կը յիշուի նաև Մարաշի հայազգի եպիսկոպոսը Գրիգոր. Պեմունդ և Ռիչարդ դերի ընկան Դանիշմանդին ձեռքը, որ զանոնք երկաթի կապանօք տարաւ Նիկիսար բանտարկեց։

Երեք տարի բանտին մէջ հիւծեցան հպարտ ասպետները. նոյն միջոցին (1103ին) Յունաց Ալեքսիոս կայսեր զօրավարը՝ Բուդումիտէս դարձեալ նուաճեց Մարաշը, թէեւ այս անգամ հազիւ թէ տարի մը կրցան զայն պահել Յոյնք։ Վերջապէս Խաչակիրք իրենց դերեակ իշխանաց ազատութեան համար տասը հազար դահեկան փրկանք պատրաստեցին և միջնորդութեանը դիմեցին Հայոց մեծ իշխանին, Դող Վասիլի, որ հռետորաբար հաշտ կ'ապրէր իր հիւսիսային հզօր դրացիին հետ։ Վասիլ ինքն ալ իր կողմէն տասը հազար դահեկան աւելցնելով՝ դնեց կոմսերը, և կարծես երախտիք խնդրել ուզելով Փռանկաց ապերախտութիւնն՝ իրեն որդեդիր ըրաւ զՊեմունդ, ինչու որ ինքն արդէն ծեր և անզաւակ էր, և կը թուի թէ զանի իր իշխանութեան ժառանգորդ ընել կը խորհէր։ Բայց կոմսը նոր զօրք բերելու նպատակաւ Ֆրանսա վերադառնալով՝ հոն ամուսնացաւ և քիչ յետոյ ալ մեռաւ։

Դող Վասիլ և Հայոց իշխանազունք այս առթիւն թախանձանօք հրաւիրեցին Վկայասէր Կաթողիկոսը որ Երուսաղէմէն իրենց գոհ դառնար։ Արդէն քառասնամեայ պանդխտութիւնը ղինք չատ ծերացուցած էր, և կը զգար իր օրերուն վերջանալու վրայ ըլլալը, ուստի դարձաւ եկաւ Կարմիր վանք։ Իր փոխանորդն զԲարսեղ ալ Անիէ կանչել տուաւ և պատուիրեց անոր որ նստի Շուղրի վանքերը։ Բերել տուաւ նաեւ իր թոռնիկները Մովք զղեակէն, թերեւս այդ տեղւոյն ապահովութենէն կասկածելով։ Այս թոռնիկներն էին իր Ապիրատ որդւոյն զաւակները, — հազիւ թէ կաթէն կարուած մանկիկն Ներսէս որ յետոյ մեր Շնորհալին եղաւ, և անոր իրմէ երկու տարի մեծ եղբայրը Գրիգորիս, զորս Վկայասէրն այժմէն կաթողիկոսական պաշտօնին համար պատրաստել յանձնարարեց Բարսեղին ու Վասիլին։ Անոնք ալ սաններնին յանձնեցին վերապիչել Սեբաստոս գիտնական եպիսկոպոսին խնամոյ ու դաստիարակութեան։ «Մանուկներն հոս կենակցեցան» կ'ըսէ Ալիշան, «իրենց ծննդեան ու վիճակին չարմար անձանց, այսինքն իշխանազանց ու եպիսկոպոսաց հետ, որով իրենց աղնուականութեան

կնիքը ոչ թէ միայն զեղծաւ, այլ աւելի նրբագոյն ազնուութիւն մ'ալ ունեցաւ.» (Շնորհալի եւ պարագայ իւր, էջ 47-8)։

(Մնացեալը յաջորդով)

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԴԻՐՔԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

(Պատմական ակնարկ)

ԳԷՈՐԳ-ՄԵՍՐՈՊ

Դ.

1553ին Անգլիացի նաւաստի մը, որ ուղիղ ճամբայ մը կը փնտռէր Չինաստան երթալու համար, պատահմամբ կը դանէր Արխանկէլ նաւահանգիստը, Ջարերուն միակ նաւամատոյցը այդ ատեն։ Այն օրէն ի վեր Ռուսերը սկսեր էին յարաբերութիւններ մշակել Անգլիացիներուն հետ, վաճառականական, քաղաքական նպատակներով։ Այն օրէն ի վեր չատ հոսանքներ են անցեր Նեւա գետին ափերէն եւ չատ ու չատ փոխուեր են երկու ժողովուրդներուն ըմբռնումներն ու իրարհասկացողութիւնները։ Ժ֊Թ. դարու վերջին քաղաքակիրթ Հայ ժողովուրդին ճակատագիրը կախուած է եղեր այդ երկու մեծ ազգերուն — Ռուսերուն եւ Անգլիացիներուն — բազխումներէն ու համաձայնութիւններէն, հակամարտութիւններէն ու հասկացողութիւններէն, ձգտումներէն ու փոխադարձ ժխտումներէն։ Անոնց ընդհանուր աշխարհավարութիւնը ազդեր է և՛ւ Հայկական Հարցին վրայ։ Մենք տեսանք թէ ի՛նչ էին Անգլիական աշխարհավարութեան ընդհանուր գիծերը Արեւելքի մէջ մանաւանդ Պարսկաստանի մէջ։ Տեսանք և Ռուսիոյ աշխարհավարութեան մէկ երկու երեսները։ Լրացնենք զանոնք։

Արեւելեան Հարցը, որուն անմիջական մէկ մասը կը կազմէ Հայկական Հարցը, կոչած են *ոմանք* Օսմանեան ընկերութեան հարց։ Ես պիտի ուզէի կոչել զայն Ռուս ծաւալումի հարցը։

Արդարեւ եթէ մէկը ակնարկ մը ձգէ Ռուս պատմութեան մանաւանդ վերջին տարիներուն վրայ, պիտի տեսնէ ընդհանուր և արագ ահռելի մը երկրի ու բնակիչներու, ծաւալում մը որուն ոչ մէկ երկիր կրցած է հաւասարիլ։ Ահա քանի մը թիւեր։

Մոսկուայի Ջարերը ունէին երկիր մը, որուն տարածութիւնն էր

1505ին	784,000	քառ. մղոն
1533ին	996,000	» »
1584ին	2,650,000	» »
1598ին	3,328,000	» »
1676ին	5,448,000	» »
1682ին	5,618,000	» »

Մինչեւ Մեծն Պետրոս և անոր օրով Ռուսաստանը այնքան կ'ընդարձակուէր որ անոր մահէն ետք բաւական հսկայ երկիր մըն էր արդէն։ Անկէ ետքը՝ սակայն՝ Ռուսաստանը չէր դադրեր չարունակ աճելէ. ան կը պարունակէր չուրջ

	Եւրոպայի մէջ	Ասիոյ մէջ	
1725ին	1,738,000	4,092,000	քառ. մ.
1770ին	1,780,000	4,452,000	» »
1800ին	2,014,000	4,452,000	» »
1825ին	2,226,000	4,452,000	» »
1855ին	2,261,250	5,194,000	» »
1867ին	2,267,360	5,267,560	» «

Այս թիւերէն վերջիններուն դումարը, որ չուրջ 12 միլիոն քառակուսի քիլոմեթր ցոյց կու տայ, 1867էն մինչեւ մեր օրերը արդէն իսկ կրկնապատկուած է, և այսօր Ռուսական կայսրութիւնը կը բովանդակէ 22,479,600 քառ. քիլոմեթր։

Գրեթէ նոյն համեմատութեամբ աճած են անոր բնակիչներու թիւը. անոնք եղած են

1722ին	չուրջ	14,000,000	բնակիչ
1742ին	»	16,000,000	»
1762ին	»	19,000,000	»
1782ին	»	28,000,000	»
1796ին	»	36,000,000	»
1812ին	»	41,000,000	»
1815ին	»	45,000,000	»
1835ին	»	65,000,000	»
1858ին	»	74,000,000	»
1913ին	»	166,108,000	»

Ի՞նչ են այս յարաչարժ աճումին պատճառները, զարգա՞ծ են անոնք այժմ, թէ դեռ ևս կը չարունակեն, Հայկական Հարցը Ռուսական տեսակէտէն ըմբռնելու համար ի՞նչ կ'արժեն անոնք։ Այս հարցումները հետաքրքրական են մանաւանդ մեզի Հայերուս և Օսմանցիներուս համար, որովհետեւ Ռուսական արշաւի ճամ-

քան վրայ կը դնենք, կամ մինչև իսկ ա-նոր զոհն ենք։ Դուրէ առանց այդ հարցերուն պատասխանին անհասկնալի պիտի ըլլային ինչ-պէս ամբողջ Արեւելեան հարցերը, նոյնպէս և Հայկական Հարցին նկատմամբ Ռուսիոյ բըռ-նած յարափոփոխ դիրքը։

Ռուսաստանը Ի.Զ. գարուն սկիզբները կը ներկայացներ փոքրիկ ցամաքային իշխանա-պետութիւն մը միայն, չրջապատուած բնա-մաթիւ բռնապետ իշխանութիւններով։ Ռուսը սկսած էր սակայն ամիլ չարունակ։ Հարկ էր տարածուիլ, ծաւալիլ, բայց ի՛նչ ուղղութեամբ։ Այն ընդարձակ երկիրները որոնք պիտի ծա-ռայէին ծաւալումին կամ զաղութներուն, կը ներկայացնէին երկու ընդարձակ երկրամասեր, որոնք բաւական կը տարբերէին իրարմէ։ Մէ-կը, որ կը բովանդակէ Արեւելեան Եւրոպայի և Ասիայի Հիւսիսային բոլոր մասերը մինչեւ Քամչաթքա, կարելի է կոչել գրեթէ անտա-ռային երկիր մը, որուն մէջէն կ'անցնին դա-տեր ու գետակներ։ Իսկ միւսը, որ կը տա-րածուի դէպի հարաւ, մինչեւ Սեւ Ծով և դէպ ի Արեւելք, մինչեւ Կեդրոնական Ասիա, կա-րելի է կոչել ընդարձակ դաշտ մը, պղտարեր ու տափարակ։ Հիւսիսային մասը համեմա-տաբար չունէր այն քաշող ոյժը, որը կը ներ-կայացնէր հարաւայինը։ Երկրագործ Մու-ժիկին համար աւելի հեշտ էր ապրիլ ու ար-դիւնաբերել հարաւի դաշտերուն մէջ քան թէ հիւսիսի անտառները։ Բայց կը տեսնենք որ Ռուսերը նախապէս աւելի հիւսիս դիմած են քան հարաւ։ Ատոր պատճառը պէտք է փնտռել հոն որ հարաւի այդ տափաստաննե-րուն մէջ կը բնակէին Թաթար Խաներ, աւա-բառու ցեղեր, որոնք կը կեղեքէին Ռուսերը ու կը կողոպտէին զանոնք։ Ռուսերը թէեւ սկսեր էին տարածուիլ դէպի հիւսիս ու կ'աշ-խատէին հեռանալ հարաւէն, բայց հարաւի թափառիկ ցեղերն ու յափշտակող ժողովուրդ-ները կը նեղէին զիրենք։ Ուրիմի վաճառա-տունները լեցուած էին Ռուս և Լեհ գերիներ-րով։ Անոնց երկիրը բաց էր այդ վաչկատուն ցեղերուն համար։

Թափառիկ ցեղերու արշաւանքին դէմ բաց սահմանապուհ մը պահպանելու համար երեք մեթոտ կարելի է գործադրել։ Ա.) մեծ պարիսպ մը չինել, Բ) պահապան զինուորներու չղթայ մը հաստատել և Գ.) թափառիկ ցեղերը նուաճել։ Առաջին ձեւը, որ գործադրուած է Հռովմայեցիներէն՝ Մեծն Բրիտանիոյ մէջ և Չինացիներէն՝ իրենց հիւսիսային արեւմտեան սահմանապուհին համար, անագին ծախքի պուռ կը բանար և անյարմար էր Ռուսիոյ հա-մար։ Երկրորդ ձեւը խիստ չաճախ գործադ-րուած էր, բայց միշտ ապարդիւն միջոց մը նկատուած էր։ Ոչ մեծ ուրեմն երրորդ մի-ջոցը։ Կառավարութեան մը համար հարաւի և արեւելքի տափաստաններուն նման մերկ դաշ-տերու կցումը աւելի բեռ մըն էր քան հարըս-տութեան անմիջական աղբիւր, բայց Ռուսիա ստիպուեր էր գրաւել զանոնք։ Անշուշտ այդ գրաւումները երկար ճիգերու արդիւնք էին։ Այդ է պատճառ որ Ռուսիոյ պատմութիւնը, մանաւանդ անոր վերջին էջերը, լեցուած են հարաւի դիւցազներգութիւններով, մինչդեռ հիւսիսային ու արեւելեան մասերու գրաւում-ները առանց աղմուկի, անչշուկ կատարուած են։ Այս տեսակէտով ուրեմն գրաւումները բնական պահանջ են Ռուսիոյ համար։ Ան ըս-տիպուեր է իր ճամբան չարունակել, մեկ բա-ցատրութեամբ՝ խաղաղեցնել շրջակայ երկիրները ու նուաճել թափառիկ ցեղերը։ Ռուսիա միշտ ը-սեր է իր շրջականերուն. «Չեմ կրնար հան-դուրժել որ իմ դրանս քով աւազակներու ա-պաստան մը գտնուի. կա՛մ կարգ հաստատե-ցէք ձեր երկրին մէջ, և կա՛մ թոյլ տուէք որ ես հաստատեմ եթէ դուք չէք կրնար։» Այս պատճառաբանութիւնով գրաւուած են ամբողջ Կովկաս, Թիւրքիստան, Սեւ Ծովի և Կասպից Ծովի եղերքները։ Այս պատճառաբանութիւ-նով թափանցած է ան դէպ ի Պարսկաստան, Թուրքիա և Բոլոնիա։ «Ռուսիոյ արշաւը ո՞ւր կանգ պիտի առնէ ուրեմն,» կը հարցնեն ո-մանք. այդպիսիներուն կը պատասխանէ Անգ-լիացի պատմագէտ մը, Տ. Մաքէնզի Ուա-լէս. «Ռուսիա չառաջ պիտի մղէ իր սահման-ները մինչեւ հասնի երկիր մը, որ ունենայ սահմանապուհներուն վրայ կարգ հաստատե-լու կարող և ընդունակ կառավարութիւն մը։ Նէ որովհետեւ կեդրոնական Ասիոյ փոքրիկ պետութիւններէն ոչ ոք ի վիճակի է տեւա-կան կերպով լրացնելու այդ պայմանը, գրեթէ ստոյգ է որ Ռուսական ու Բրիտանական սահ-մանապուհները իրարու պիտի հանդիպին օր

մը։» (D. Mackensie Wallace. La Russie. T. II. P. 401)։

Հոս է թաղուած Արեւելեան Հարցին, ինչպէս նաեւ Հայկական Հարցին, բանալին։

Անտարակոյս, Արեւելեան Հարցին ծագման չարժառիթները Ռուսիոյ կողմէն միայն աշխարհագրական, տնտեսական, չեն։ Կան եւ ուրիշ պատճառներ, որոնք ծնունդ տուած են Ռուս քաղաքական ախորհալարութեան, առանց որուն կարելի չէ ըմբռնել մեր խնդրին նկատմամբ Մոսկուայեան կայսրութեան տեսակէտները։ Այդ չարժառիթներուն մէջ պէտք է դասել նաեւ Ա.) կրօնական զգացումը, Բ) ցեղային զգացումը եւ Գ) զուտ քաղաքական տեսակէտները եւ այլն։

Ռուսերը Քրիստոնեայ եղած են Օրթոդոքս Եկեղեցիին միջոցաւ։ Բիւզանդական կայսրութեան աստն երկու քաղաք սիրելի էր Ռուսերուն համար. Մոսկուա, իրենց Զարերու մայրաքաղաքը եւ Պոլիս, Օրթոդոքս Եկեղեցիի Պատրիարքին կեդրոնը, Սուրբ Սոփիայի քաղաքն ու Բիւզանդական կայսրներուն Զար - Կրատը (մայրաքաղաքը)։ Ժ. դարուն երկու դէպք միաժամանակ տեղի կ'ունենային. Պոլիսը կ'իյնար Թուրքերուն ձեռքը, իսկ Մոսկուան կը թօթափէր Թաթարական լուծը։ Մոսկուայի մեծ իչխանը կը դառնար այսպէս Օրթոդոքս Ցոյն Եկեղեցիի պաշտպան եւ կերպով մը յաջորդ Բիւզանդական Զարերուն։ Այս յաւակնութիւնը զօրացնելու համար ամուսնութիւն մըն ալ կը կատարուէր Բիւզանդիոնի հին կայսերական ընտանիքին մէկ անդամին հետ։ Մինչեւ իսկ աւանդութիւն մըն ալ կը չինուէր, որուն համեմատ Ռուսական պետութեան հիմնադիրը Րիւրիք (մեռած 879ին) կը սերէր Օգոստոս կայսրէն։ Եւ կատերինէ Բ. կայսրուհին, որ կ'ուզէր վերակենդանացնել Բիւզանդական կայսրութիւնը, իր թոռներէն մէկին տրվեցուց Յունարէնը, ամէն պատահականութեան առաջ պատրաստ ըլլալու համար։ Այսպէս Ռուս ժողովուրդն ու կայսրները իրենց աչքը դարձուցեր էին դէպ ի Պոլիս։

Կրօնական այս չարժառիթը ունի իրեն հետ ուրիշ մըն ալ, ցեղային զգացումը։ Նաբոլէոն Ա.ի անկումէ ետքը, ամբողջ քաղաքակիրթ Եւրոպան սկսեր էր ալեծփիլ ժողովրդական չարժումով մը, որ կ'արտայայտուէր ի նպաստ ազգային անկախութեան եւ հանրապետական կարգերու։ Ազգութիւններու դարը կը սկսէր։ Մինչեւ այդ տարին պետութիւններու հիմը կը կազմէր կա՛մ ըմնապետի մը սուրը, կա՛մ կրօնքի մը հաւատքը եւ կա՛մ դասակարգի մը գերիշխանութիւնը. տարոյ տեղ սկսեր էր այլեւս տեղ բռնել ազգային-ցեղային դգացումը։ Այնուհետեւ սկսան կազմուիլ ցեղային սկզբունքներու վրայ հիմնուած պետութիւններ ու քաղաքականութիւններ։ Բրիտանիոյ, Բողոքականութիւնն ու Կաթոլիկութիւնը եւ Մահմետականութիւնն էին ընդհանուր քաղաքականութեան չարժիչ ոյժերն ու լծորդող կապերը, այնուհետեւ սկսան անոնց տեղ բռնել Ֆրանկ, Անգլիացի, Գերման, Սլաւ ցեղերն ու բազկացութիւնները։ Այս նուազը հնչեց մ'ի Սլաւ ցեղերուն մէջ. անոնց տագտապալից երգերուն մէջ սկսաւ անարգուիլ «Գերմանին, Հունգարացիին ու Թուրքին անամօթ բռնակալութիւնը։» Ճնչուած ցեղի մը հծծիւնն ու բողոքն էր այս, ցեղի մը որ սկսած էր ապրիլ նոր արշալոյսի մը երազանքով. քայլ մը կը մնար այն գաղափարին, որուն համեմատ Սլաւ կայսրութիւն մը պիտի յառնէր տատապանքի հովիտներէն, եւ որուն մայրաքաղաքը պիտի ըլլար Պոլիսը։

Այս չարժիչներուն վրայ պէտք է աւելցնել անչուշտ զուտ քաղաքականն ալ։ Ռուս կայսրութեան արքայական ընտանիքն ու իչխանները, իրենց կարգին, իրենց բարեկարգական ձգտումներով, իրենց փառասիրական հակումներով, կու գային ընդհանուր մեքենականութեան իւղն ըլլալու։ Անոնք ալ իրենց բանակցութիւններով, դաչնագրութիւններով, հաւակացողութիւններով կը պատրաստէին այնպիսի գետիններ, որ ընդունակ դառնային Սլաւական ձգտումներուն եւ իտէալներու։

Ռուս կառավարութիւնը ինք կը քաջալերէր յաճախ իր ժողովուրդին ու համացեղ ազգայներուն մէջ աղատագրութեան տենչը, մայր ցեղին կենդանութիւնը։

Ահա թէ ինչո՛ւ. Ռուս կառավարութիւնը յարաճուն կերպով կը ծաւալի, ինչո՛ւ Սլաւ տարրեր վերապրումի չարժումներ կ'ընեն, ու կը քաջալերուին մեծ Սլաւ կայսրութենէն, եւ թէ ինչո՛ւ Արեւելեան Խնդիրը Ռուսական խնդիր մըն է իր իսկութեամբ ու ծագումով։

Ուրիշ բան է ձգտումը, ուրիշ բան է իրագործումը։ Ամէն ձգտումը սահմանուած չէ մեկէն և կատարեալապէս իրագործուելու։ Գետին ջուրը իր ակունքէն սկսելով մինչև ծովը հաղար գոյն կը փոխէ, անթիւ քարեր կը քերէ, լեռներ, սարեր կը կտրէ, օձապտոյտ ճամբաներ կը գծէ, մինչև որ կը հասնի իր վերջին հանգրուանը։ Այսպէս են և՛ ազգային, սկզբական, ցեղային ձգտումները կամ հոսանքները։

Այս խորհրդածութիւնները անհրաժեշտ էին ըմբռնելու համար Հայկական Հարցին կարած ճամբանները ու հանգրուանները, մանաւանդ հասկնալու համար Ռուսիոյ վերաբերմունքը դէպ ի Հայն ու Հայաստանը, դէպ ի Թուրքն ու Կ.պոլիսը։

ՆՇՄԱՐՆԵՐ ՄԵՐ ԴԻՏԱՐԱՆԷՆ

«Հորոյ» կը վերադառնայ իր սիրական հարցերուն։—Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգումը։—Դիւրին չէ բայց կարելի։—Բարեփոխական ծրագիրներու հետ բարեփոխալ կեանք։

Հորոյ (Նշան Ճիլանեան) մեր այն գրողներէն է որ թերևս ուրիշ ամէն գրողէ աւելի իր գրիչը չարժած է եկեղեցական խնդիրներու համար, որոնց մասին իր ունեցած համոզումները վինքը այս հարցերուն մէջ հեղինակութիւն մը և մանաւանդ մը հանդիսացուցած են։ Սահմանադրութեան վերհռչակուելէն առաջ մանաւանդ՝ ինք չատ յաճախ երևցած է այլևայլ թերթերու, բայց մանաւանդ բարիւզանդիոնի մէջ, և իր գրած լուրջ յօդուածները, թէև գրական հանդամանքէ զուրկ, միշտ ախորժով կարդացուած են ամէն դասակարգի անձերէ, այլ մանաւանդ եկեղեցականներու հարցերով չահագրգռուողներէ։ Սահմանադրութենէն ասդին ինքն ալ քիչ անգամ երևցաւ լրագրական հրապարակին վրայ իբրև նման կարգ մը գրողներու պէս, որոնց նախասիրած նիւթերը ժողովուրդին կամ լրագրասիրուն նախասիրած նիւթերը չէին։ Բայց հիմա որ լրագրական կամ գրական հրապարակը քիչ ու չատ իր հաւատարակչութիւնը գտած է, Հորոյ կը վերադառնայ իր սիրական հարցերուն, որոնք միշտ լուրջ և կենսական բնոյթ մը ունին, հոգ չէ թէ ընթերցողներու մեկ մասը աւելի քաղաքական հարցերով չահագրգռուի քան եկեղեցական խնդիրներով։ Լաւ է սակայն որ Հորոյի նման գրողներ ալ իրենց փողը հնչեցնեն ժամանակ առ ժամանակ, և լաւ և օգտակար է որ ինք կը վերադառնայ իր կարևոր նիւթերուն։ Այս վերադարձը ուրախութեամբ կ'ողջունենք։

*** *Իր վերջին երկու յօդուածները որոնք երևցան Բիւզանդիոնի անցեալ չաբթուան թիւերուն մէջ, կը դասնային «Հայ Եկեղեցւոյ Բարեկարգումին» չուրջ և հաւրկ է ըսել թէ իր յուզած խնդիրները կարևոր խնդիրներ են, որոնք յաճախ զբաղեցուցած են եկեղեցական և աչխարհական նչանաւոր անձնաւորութիւններ։ Իր այդ յօդուածներով Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան պզտիկ ծրագիր մըն է որ կը ներկայացնէ, և ի մէջ այլոց կուսակրօնների ամուսնութեան թոյլատուութիւն, քահանաներու վերամուսնութիւն, կարգ մը տօներու և ընթերցմունքներու չնչումի, մեռեալներու համար անոնց գործած մեղքերուն թողութիւն՝ և դանոնք արքայութեան մէջ ընդունելու մասին Աստուծոյ խնդրուածք ընելու սովորութեան չնչումի և ասոնց նման խնդիրներ կը չահագրգռէ և կ'առաջարկէ, և ասոնց մասին Աւետարանէն և մարգուն գատողութենէն ու տրամաբանութենէն այն տեսակ փաստեր կը ներկայացնէ, զորս դիւրին չէ հերքել։*

Մենք չենք հարկաւ որ Հորոյի չահագրգռած այս բարեփոխումին սլաքի հակառակէնք. ընդհակառակը անոնք չատ բանաւոր և անհրաժեշտ կը նկատենք. և կը կարծենք թէ մինչև որ այս բարեփոխումները, հոգ չէ թէ աստիճանաբար, չգործադրուին Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, նախկին դարերու պարզ, վճիտ և կենդանի Հայ Եկեղեցին կարելի չէ ունենալ։ Բայց թէ առնաւարակ ժողովուրդը ի'նչպէս կը նայի բարեփոխման հարցին վրայ, այդ տարբեր խնդիր մըն է։ Ինծի կը թուի թէ Հայ Եկեղեցիին պատկանողներ այս հարցին մասին երեք դասակարգի կը վերածուին։ Նախ, պահպանողական այն անձերը, եկեղեցական կամ աչխարհական, որոնք Հայ Եկեղեցւոյ ծէսերէն, արարողութիւններէն կամ որդեգրած սկզբունքներէն և օրէնքներէն մազիւ չափ չե-

ըսած՝ արբանեակներ կը նկատուին։ Այս կարգին մէջ կան անկախներ այսպէս Հասատատութիւններ և նախապաշարմունքներ։ Երկրորդ դասակարգը ազատականներու դասակարգն է որոնք, անոնցով բարեկարգութիւնն մը անհրաժեշտութիւնը, պատրաստ են առանց կամ նուազ բարեփոխումի մը ի նպաստ քուէ տալ, եթէ իրենցմէ քուէ ուզուի, սակայն անոնք հաստատացնողներ են և համոզուած՝ թէ առաջադրեալ բարեփոխում մը եկեղեցին իրաւ պէս զօրաւոր և կենդանի պիտի ընէ։ Երրորդ դասակարգը, որ գուշէ ժողովուրդին ամենէն սուրբ մասը կը կազմէ, կրօնական կամ եկեղեցական հարցերով չզբաղուող դասակարգն է, որոնց համար բարեփոխում կամ յառեփոխում նշանակութիւն չունի, եթէ մին կամ միւսը ազգային զգացումներուն և օրէնքին չդպչիր։ Չարկ չէ ըսել թէ մենք այս դասակարգին այս դիրքը չատ վնասակար կը նկատենք Հայ եկեղեցիին իրական չաճեցումն համար։

* * * Թէ ո՛րքան դիւրին պիտի ըլլայ Հայ եկեղեցւոյ մէջ բարեփոխում մուծանել, խիստ չահեկան հարց մըն է։ Ինծի կը թուի սակայն թէ չատ դիւրին բան չէ այդ քայլն առնել պաշտօնապէս. ժողովուրդն, նոյն իսկ կղերը, արդէն կարգ մը խնդիրներու մասին անձնապէս բարեփոխում կատարած ըլլալով հանդերձ, այդ փոփոխումները պաշտօնապէս որդեգրել բաւական դժուարին քայլ մը առնել պիտի ըլլար։ Այսու հանդերձ, ես կը հաստատ թէ որքան որ ճշմարիտ գաղափարական թիւնը և լուսաւորութիւնը յառաջ կ'երթան և սերունդները իրական զարգացումի ճամբուն մէջ կը չաոաջանան, բարեփոխում կամ բարեկարգութիւն տակաւ, անզգալապէս, ի գործ պիտի դրուի և չեռոյ պաշտօնապէս պիտի արդիւնաւորուի։ Եւ արդարև ո՛րքան դեղեցիկ և հաճելի բան պիտի ըլլար տեսնել մեր Մայր եկեղեցին պարգեւած այն ուղղորդ ծառայութիւնները, որոնք, այսօր ոչ ոքի անծանօթ է թէ գուցա Հայկական չեն և օտարամուտ և չեռուամուտ են։ Պարզ, զօրաւոր և կենդանի եկեղեցի մը, ահա ամէն ճշմարտասէր ազգասէր և կրօնասէր Հայուն բաղձանքը։

* * * Կէս մը կայ սակայն, որուն պիտի ուզենք ուշադրութիւն հրաւիրել։ Բարեկարգութիւններ, ըլլայ գործնական կամ եկեղեցական, լուս գաղափար են, իրապէս տկար չեն։ Անոնք ներքուստակներ չեն ինքնին, այլ նպաստակներու համար միայն։ Նոյնիսկ պարզամտութեան վիրաւորիչ միայն։ Բարեկարգութիւնն, մանաւանդ եկեղեցականի բարեկարգութիւնն մէջ, կենդանի և հոգեւոր կեանքը ամենէն էական մասն է։ Բարեկարգեցէք եկեղեցի մը, պարզեցէք եկեղեցի մը այր ամէն վարդապետութիւն, ծէս, կանոն և արարողութիւն հանձնարար ըլլայ Աւետարանի սկզբունքներուն, բազմացուած եկեղեցին է։ Բայց նոյն իսկ այս տեսակ եկեղեցի մը կրնայ մնալ անկենդան և անօգտ, եթէ միայն չատ կանոններ ունի, բայց ոչ կեանք և հոգի։ Ուստի բարեկարգութիւնն կամ բարեփոխումի ձգտիրնները վրայ խորհուած ժամանակ տարկ է աչքէ չվրիպեցնել սա ստէպ կենսական ճշմարտութիւնը թէ բարեփոխում ձգտողները հնար, քաղաքական կամ եկեղեցական, պէտք է նաեւ ունենալ բարեփոխում կեանքեր, սակայն որոնց ձգտիրներ միայն՝ պիտի չկրնան բազձացուած արդիւնքը չատ չուտով բերել։

«ԱՒԵՏԱԲԵՐ»ի ԴԷՏԸ

2 Դեկտ. 1913

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԸ

Է. ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

Ինչպէս չատաեղեակ անձեր մեզ կ'ուսուցանեն՝ Օսմ. Երեսի, ժողովի անդամներուն ընտրութիւնները չատ մը նահանգներու մէջ չատ չատոյգացած են և չատ մեծ տեղեկութիւն կարգ մը տեղերու արդէն ընտրուած երեսփոխաններուն անուններն պիտի արձանագրին արտերներ։ Պատուիրակութիւնն ալ Պատրիարքութիւնն և կուսակցական դիպուածներուն չարտնաչ դիմումներ կ'ըլլան Հայերու ընտրական պայքարի մէջտեղն բանեցիք ընթացքի մասին։ Մենք վրան հնք թէ այս հարցումները ու պատասխանները մինչեւ որ արտայայտ արտքն՝ արդէն ընտրական գործողութեանց ամենէն կարեւոր մասը ամէն տեսակ ուսուցած պիտի ըլլայ։

Ինչպէս յայտնի է՝ Օսմ. երկիրներու մէջ անուղղակի և կրկնակի ընտրական պրոցէսն գործադրուած է և ասոնցմէ կարգ ընտրիչներն ամենէն կարեւոր և կենսականն են, ուրկէհետեւ անկից հետը միայն ձեւական

թիւն է ընտրելիներու չուրջը համաձայնիլ, քանի որ երկրորդ կարգի ընտրողներուն ա-մէնն ալ արդէն որոշ կուսակցութեան կը պատկանին և անոնց երեսփոխանական թեկնածուներն ալ չատ որոշ են։

Հայերուս ամենամեծ սխալը ցայժմ առաջին կարգի ընտրութեան պէտք եղած կարեւորութիւնը չի տալն է։ Ընտրական պայքարին ամէնէն հրատապ ջանքերը պէտք է թափուին Միւնիհիպ ի Սանիներու ընտրութեան մէջ-ցին։ Եթէ մենք պէտք եղած ջանքը թափած և յաջողցուցած ըլլանք բաւականաչափ երկրորդ կարգի ընտրելիներ ունենալ, անկից ետքը եղած ընտրական գործողութիւնը խաղալիկ է միայն։ Նոյն իսկ մեր թուական առաւելութիւնը ցուցնելու համար անհրաժեշտ է որ մենք հնարաւոր եղածին չափ չատ Միւնիհիպ ի Սանիներ ունենանք և այս խնդրին մէջ անտարբերութիւն ցոյց տուող Հայը քաղաքական իր ամէնէն նուիրական իրաւունքը զոհած կ'ըլլայ։ Հայոց վարչական և կուսակցական բոլոր կազմակերպութիւնները պէտք է ամէնէն առաջ այս պարագան նկատի առնեն իրր ամէնէն տիպողական հարց և ա՛չ միայն բոլոր Հայերը առաջին կարգի ընտրութեան մասնակցութեան համար ամենաբուռն փոռիականs ընեն, այլ ազգային եկեղեցական կազմակերպութիւններու չնորհիւ բոլոր ընտրելու կարող Հայ քաղաքացիներու ցանկերը կազմեն և անոնց ընտրութեան մասնակցելը ապահովեն ամէն միջոցներով։ Ասկից զատ մանաւանդ հեռաւոր գաւառներու մէջ ընտրութեան ազատօրեն մասնակցելու համար պէտք է տեղական իչխանութիւններու կողմէ կատարեալ ապահովութիւն ձեռք բերուի և պէտք չէ թոյլատրուի որ զանազան սպառնալիքներով Հայ ժողովուրդի ընտրական և քաղաքացիական իրաւունքը ոտնատակ դրուի, ինչպէս ցայժմ չատ տեղեր եղաւ և եղած բողոքներն ալ բոլորովին անուշ մնացին։

Ամսպիսի ընտրական պայքար կազմակերպելու համար սակայն ժամանակ կ'ուզէ և ժամանակը չատ սուղ է։ Պատրիարքարանի և կառավարութեան մէջ դեռ այս հարցին չուրջ վերջնական համաձայնութիւն մը չէ գոյացած։ Հայերս տրամադիր ենք 22 Հայ երեսփոխան ուզելու, սակայն կառավարութիւնը 18 երեսփոխան տալու տրամադիր կ'երեւայ։ Բայց մենք դիտենք նաեւ թէ ցայժմ տրուած կուսակցական խոստումները չիրականացան, հետեւաբար թիւի մասին վերջնական համաձայնութիւն մը գոյացնելէն առքը անհրաժեշտ է անոնց ընտրութիւնը վճռական պայմաններով ապահովել։ Այս պայմաններու մասին լրագրական էջերու մէջ խօսելը աւելորդ է։ Պարզ խոստումներով պէտք չէ գոհանալ ամէն պարագայի։ Պէտք է որքան հնարաւոր է՝ չուտով լմնցնել Հայ երեսփոխաններու թիւի մասին եղած բանակցութիւնները և նոյն իսկ ատոնց աւարտելուն ալ սպասելու չէ առաջին կարգի ընտրութեանց մասնակցութիւնը կազմակերպելու համար։ Մեր լսածին համաձայն կառավարութիւնը Արաբներու հետ ալ բանակցութեան մէջ է և, ինչպէս կը հաւատանք, մօտերս յաւելուածական օրէնք մըն ալ պիտի հրատարակուի Արաբական և Արեւելեան Նահանգներու ժողովներու մէջ համեմատական ընտրական դրութիւն ներմուծելու համար, այսինքն նահանգներու ժողովներուն մէջ ամէն ազգ իր թիւին համաձայն ներկայացուցիչներ պիտի ունենայ։ Եթէ այս օրէնքը ուշ թէ կանուխ հրատարակուի՝ առաջին կարգի ընտրութիւններուն կարեւորութիւնը զգալապէս կը բազմապատկուի։ Բանի որ այս կարգի ընտրութիւնը վճռական դեր պիտի խաղայ նաեւ նահանգներու ժողովներուն անդամներուն ընտրութեան մէջ։

Ահա թէ ինչո՛ւ համար կենսական կարեւորութիւն ընծայելու է առաջին կարգի ընտրութեանց և այս խնդրին մէջ ամէն Հայ Օսմանցիներու իրաւունքները կրնան մեծապէս վնասել։

Շատ ուրախ ենք որ Հայ բոլոր կուսակցութիւնները կատարեալ հաւերաչխ են՝ ինչպէս ընտրական նոյնպէս ալ քաղաքական բոլոր խնդիրներու չուրջ միասին և ներդաշնակաբար գործելու։ Պէտք չէ սակայն այս խնդիրներուն չուրջ բանակցելով երկար և թանկագին ժամանակ կորսնցնել։ Շուտով գործի սկսելու և արդիւնք յառաջ բերելու է։

Եռանդով գործելու համար ամէն բան պատրաստ է. Հայ կուսակցական և յարանուանական պառակտումներ դադրութիւն չունին այլ ևս, և կը յուսանք թէ Ընտրական Յանձնաժողովը այս պարագաները նկատի առնելով լուրջ ծրագիր մը կը պատրաստէ ընտրական պայքարին մէջ գնել այս անգամ յաջողութիւնները մասնանչելու համար։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՆԵՐՔԻՆ

Գերման Զօր. Լիման ֆոն Սանտերս, որ երկուշաբթի Գերման կայսր ներկայանալով հրաժեշտ առաւ դէպ ի մայրաքաղաքս մեկնելու համար իր սպայակոյտով, Պոլսոյ Ա. զօրաբանակի հրամանատար կարգուելուցս կայս. հրամանով և Ֆէրիդի ատենաձան ստացաւ։ 58 տարեկան է և առաջ կազմ ունի։ Իր հրամանին տակ պիտի ունենայ այլեւայլ ազգեր 35 Գերման գնդ։ Կը հերքուի թէ Գերման կառավարութեան մօտ ոեւէ դիմում եղած է այս անուանման դէմ։ Օտար թերթ մը կ'իմանայ թէ Ռուսիա իր կողմէ պիտի պահանջէ որ ուրիշ զօրաբանակ մը եւս յանձնուի Ռուս, Ֆրանսացի և կամ Անգլիացի գնդ մը, և Գերման գնդաները չղրաղին Տարտանէլի և Պոլսոյ ամրութիւններով և Ա. զօրաբանակի հրամանատարութիւնը Օսմանցի գնդ յանձնուի ի դէպ Պոլսական բարդութիւններու։ Օսմ. Պատերազմական նախարարութիւնն արդէն հաղորդած է թէ Վոսփորի և Տարտանէլի ամրութիւններուն հրամանատարութիւնը ամրողջովին անկախ է Ա. զօրաբանակի հրամանատարութենէն։

Տեղի թերթերը Պոլսէ կ'իմանայ թէ Անկլօ-Թուրք համաձայնութիւնը կնքուելու պատրաստ վիճակի մը հասած է ոա պայմաններով. Անգղիա պիտի ստանայ Արաբիոյ, Միջագետքի և Սիւրիոյ քարիւղի բոլոր հորերուն մնաչբնորհը։ Քովէյթի սահմանները պիտի ըլլան Անգղիոյ պահանջումներուն համաձայն և Քովէյթ անկախ պիտի ըլլայ Թուրք գերիշխանութեան տակ։ Եփրատի և Տիգրիսի նաւարկութիւնը պիտի յանձնուի միջազգային ընկերութեան մը, որու դրամագլխին կէսը Անգղիական պիտի ըլլայ, մեկ քառորդը Թրքական և մեկ քառորդը Գերմանական, որպէս զի Անգղիա ի փոխարէն երկու ներկայացուցիչ ունենայ պաղտատի երկաթուղիին վարչութեան մէջ։

Նոյն թերթը կ'իմանայ դարձեալ թէ Արմատրոնկի և Վիքըրսի Անգղ. ճարտարական հաստատութիւնները յատուկ հրաւէրով Հոկ.ին Կապոլիս ժամանելով Օսմ. կառավարութեան հետ կատարեալ համաձայնութիւն մը կնքեցին, որ վերջերս վաւերացաւ Կայս. հրամանով։ Այդ համաձայնագրով կ'ստանձնեն անոնք ամբողջովին վերակազմել Ոսկեղջիւրի նաւարանը և ատազանը և իսիսի մէջ հաստատել ամենաժամանակ մարտանաւերու բաւղ նաւարան մը և նաւային խարիսխ մը։ Պիտի զբաղին մարտանաւերու և առեւտրական չոգենաւերու չինութեամբ ու նորոգութեամբ, կազմելով անանուն ընկերութիւն մը 30 տարի պայմանաժամով և 1,485,000 ոսկի դրամագլխով, որ պիտի բաղկանայ անձնական բաժնեթղթերէ, անփոխանցելի առանց երկու կողմերու հաւանութեան։ Մախսուսէի ընկերութիւնը, որ Գերման վարչութեան տակ է, դրամագլխին պիտի մասնակցի 2|5ի հաշուով։ Շահին 3|5ը կառավարութեան պիտի պատկանի և մնացեալը ընկերութեան։ Երբ զուտ հասոյթը չգաւ գլխավճարի և տոկոսի հատուցման, պակասը պիտի հայթայթուի Չանը։ Պարտքի վարչութեան ենթարկուած տասանորդի տուրքէն։ կառավարութիւնը 80,000 Անգղ. ոսկիի տարեվճարով $2^1|_2$ միլիոն Անգղ. ոսկի պիտի վճարէ ընկերութեան 30 տարուան մէջ և այս երաշխաւորուած է Սրվաղի նահանգին տասանորդի տուրքով։ Վարչական ժողովի անդամներուն հինգը Անգղիացի և չորսը Օսմանցի պիտի ըլլան, առաջին հինգ տարիներու նախագահը Անգղիացի, ճարտարագէտներէն ու պաշտօնեաներէն անոնք որ Օսմանցի չեն՝ պիտի ըլլան բացարձակապէս Անգղիացի և Անգղիոյ կամ Բանատային նաւային ու մեքենագիտական հաստատութիւններէն։ Նաւարանները մինչև 12 տարիէն ի վիճակի պիտի ըլլան տալէն մեծութեամբ նաւ ու մեքենայ չինել։ Մասնագէտներուն կէսը Օսմանցի պիտի ըլլան և 10 տարի չինութիւններու, 15 ալ մեքենաներու ճիւղին մէջ պիտի աշխատին որպէս զի կատարեալ համաութիւն ստանան և կարենան լրացնել նաւարտ գործերը, երբ պայմանաժամը լրացնայ։ Ընկերութեան բոլոր գործերը Ծով. Նախարարին հսկողութեան ենթարկուած են և պատերազմի ժամանակ բոլոր գործարանները պատերազմական պէտքերու պիտի ծառայեն։

Օսմ. Հանր, Պարտքի վարչութիւնը սակէս կը սահմանէ Պալքանեան տէրութիւններու բա-

ժիններըր՝ անոնց նոր գրաւումներուն համեմատ. 500 միլիոն պարաքէն Յունաստան տանձնելու է 60 առ հարիւր, Պուլկարիա 18, Սերպիա 16, Ալպանիա 5½ և Մոնթենեկրօ 1½։— Պոլսոյ նահանգային ընդհ. ժողովի ընտրութիւնը կատարուեցաւ Հայ ընտրողներու ընդհանուր ձեռնպահութեամբ։—Ղալիպ Բէմալի պէյի Սիվէնքի Օսմ. դեսպան անուանումը Յունաստանի հաւանութեան արժանացաւ։ — Ջէբքի պէյի նպաստները, որ 15 տարեայ բանտարկութեան դատապարտուած էին, վճռաւոր ատեանի դիմեցին և յաջողեցան եղեռնագործ ատեանի առջև վերստին դատուելու վճիռ ստանալ։ — Պայմանագրական կառավարութիւնը չաթալճի վերսկսաւ իր կանոնաւոր երթեւեկը։

Ազմի պէյ Եգիպտոս ուղեւորեցաւ առողջական պատճառով։ —Ալի Սէյմի պէյ Ատանայի փոխ կուսակալ կարգուեցաւ և հրահանգ ստացաւ փութով հոն ուղեւորիլ Պէյրութէ։ — Մամուլի դիւանը կը հաստատէ Փերերըսպուրկեան հեռագիր մը թէ Վանայ Թուրք զօրքերը Բուրդ Շեյխ Թահայի Քամոն գիւղին վրայ յարձակելով բնակիչ ըրած են անոր պզտիկ խումբը, ձերբակալած են եղբայրը և սպանած են իրր 40 Բուրդ։ Ուրիշ ձերբակալութիւններ կը ծանուցուին նաեւ Մուշէ և Վանէ։ Իզմիրի չրջանակին մէջ ալ ձերբակալութեան Մահմ. Շէվքէթ փաչայի սպանիչներէն հարիւրապետ Մէհմէտ և Սաադը (առաջինը մեռեալ), Գերմաններու վրայ յարձակող հրոսախումբ մը, 21 դատապարտեալներ և 106 փախստական։ —Վանայ կուսակալը հողային կարգ մը խընդիրներ կարգադրած է Հէքքեարիի մէջ։

Երկաւ Սերպ նոր պատուիրակ եկան հաշտութեան բանակցութիւններու համար։ Իսկ Մոնթենեկրօի պատուիրակ Մ. Մարթինովիչ մեկնեցաւ՝ ամէն խնդիր կարգադրած ըլլալով։ Թուրքմոնթենեկրեան հաշտութիւնը պիտի կնքուի Թուրքևսերպիականին հիման վրայ։

Օգաչու Տոքուե իր արչաւը չարունակելէ հրաժարելով Ֆրանսա ուղեւորած է իր ընկերոջ հետ։—Օգաչու Պոնիէ չաթալճի քակեց իր օդանաւը նորոգելու և յարդարելու համար։ Մտադիր է Տոքուեի ուղեգծով իր արչաւը չարունակել դէպ ի Դահրէյ։— Օգաչու Վէտրին ուրբաթ կէսօրէն քիչ առաջ Սոֆիայէ մեկնելով երեկոյեան Սան Սթեֆանօ ժամանեց առանց կանգ առնելու, կարելով 680 հղմ. 5½ ժամէն, մինչ միւսները երկու գաղար ըրած էին։ Ան ևս Դահրէյ պիտի երթայ ծանօթ ուղեգծով և վերադարձին Հալէպ, Պաղտատ, Պարսից ծոց և ապա Հզդկաստան և Զին։

ԱԽԵՏ. ԼՈՒՐԵՐ

Վեր. Գ. Պաղտասարեան Փափազ Քէօփրիւի (Բեռա) նորահաստատ Կիրակնօրեայ դպրոցին նուիրեց 150 օրացոյց (50ը ընդարձակ) և 20 Հառոլդիա։

Պրուսայի աղջկանց Ամերիկեան վարժարանը վերջերս փոխադրուած է Սէթպազիէ Գայապազիի նախկին չէնքը, որ յատկապէս բարեփոխուած ու ընդարձակուած է երրորդ յարկի մը յաւելմամբ։ Այդ յարկը 75 անկողին կը պարունակէ համապատասխան խցիկներով կամ պահարաններով։ Առ այժմ դիւերօթիկներու թիւը 70 է, բայց նորեր կու գան հետզհետէ։ Պէտք կ'ղզացուի նոր չէնքի մը, որ մէկ յարկի վրայ ունենայ աերտողութեան մեծ սրահ մը և 8-9 դասարան, հանդերձ գրատունով և չըրջանաւարտներու յատուկ սրահով մը, որու չինութեան օժանդակել կը հրաւիրուին նախկին ամէն աշակերտուհիներ։

Մարսուանի Անատոլիա Գոլէճի նախագահ Տր. Թրէյսի հրաժարած է իր պաշտօնէն և անոր յաջորդած է Տր. Հուայթ։ Նոյ. 21ին Գոլէճին երիցագոյն կարգը առենախօսական հանդէս մը տուած է։ Տեղացի աշակերտներուն մեծագոյն մասը Հայ է ըստ առաջնոյն։ Համատուիւնն ունի ազգային չորս ակումբ, որոնք կը գումարին առ հասարակ չաբթուան վերջին օրերը։ Օսմ. Դպրութեան Ակումբը կը հաչուէ 70 անդամ, հազիւ 20ը Թուրք, բայց ամէնը նախանձաւոր ուսանիլ ու պրպտել ամէն ինչ որ Թրքերէն է կամ Թրքութեան կը պատկանի։ Պոնտոսեան Ակումբը Յունական է 200 անդամով և կը մշակէ մարմնամարզ և ըմբշական խաղեր։ Ռուսականն ունի 50 անդամ, հազիւ 2/3ը Ռուսիացի, ամէնը սակայն Ռուսերէնի հետեւող՝ լաւ ուսուցչի մը առաջնորդութեամբ։ Շաւարչան ակումբը Հայկական է 150 անդամով և յիշատակելի հանդէս մը սարքեց Հայկական մեծ ոճին ժամանակ։ — Աստուածաբանական ուսանող Տիար Արշակ Թիւթիւնճեան ամսոյս վերջը ի լոյս կը հանէ գիրք մը, որու անունն է «Մի տարակուսիք Յիսուսի Պատմականութեան։»

Բոպըրթ Գոլէճ անցեալ չաբթու եզական առիթ մը ունեցաւ ամերնահետաքրքրական տեղեկութիւններ քաղելու Ափրիկեան ցեղերու, բարքերու և քաղաքակրթութեան վրայ ու-

ղեւորէ մը, որ անձամբ այցելած է աշխարհի բոլոր նախնական ցեղերը, Չինու դաշտապլուխ 19 քաղաքները, և չրջած է 120,000 մղոն տեղ Աւստրալիոյ, Չինուս, Ճափոնի, Հնդկաստանի և Խաղաղականի կղզիներուն մէջ առանց հաչուելու Միաց. Նահանգները և Մեծ Բրիտանիա։ Այս ուղեւորը (Տր. Կայլ), անդամ Անգլիոյ Արքունի Աչխարհագրական Ընկ.եան, Ամերիկայի Աչխարհագրական Ընկերութեան, Արքունի Աստղաբաչխական Ընկերութեան և ուրիչ ուսումնական մարմիններու, օր մը խօսեցաւ Ափրիկէի Թզուկներուն ու հսկաներուն վրայ, ուրիչ օր մը Բրիտանական քաղաքակրթութեան հրաչագործութիւններուն վրայ։ Կը բաւէ յիչել թէ Հավայեան կղզեխումբը, ուր Նաւապետ Քուք սպանուեցաւ 1779ին, անոր սիրտը ուտող աղջիկներու սեւին կրթութեան համար մեծ վարժարաններ ունի այսօր, Ֆիճիի մարզակերներուն վերջին թագաւորը մեռաւ, «Տէր Յիսուս, աւ հոգիս,» աղաղակելով և այսօր բնակչութեան 39 առ հարիւրը եկեղեցւոյ գործօն անդամներ են։

Պուլկարիոյ Աւետ. եկեղեցիները (Մկրտական, Մեթոտական և ժողովական) համաժողով մը գումարեցին ի Սոֆիա Նոյ. 6էն 10։ Կանոնաւոր պատուիրակներու թիւը 70 էր, անպաչտօն ներկայք չատ աւելի, ունկնդիրները 150ի և 500ի մէջև։ Նպատակն էր խորհիլ թէ երկրին փոփոխեալ պայմաններուն մէջ ի՛նչպէս պարտին գործել՝ լաւագոյնս ծառայելու համար անհատ հոգիներու ներկայ և անանց չահերուն։ Նիստերը մեծ մասամբ գումարեցան առաջին Աւետ. եկեղեցիին (ժողովական) մէջ, երբեմն ալ երկրորդ (Մեթոտական) եկեղեցիին մէջ։ Խորագոյն ապաւորութիւն գործողներն եղան հայրենասէր բանաստեղծ Սթեփան Վաթրալսքի, Լոմի մօտակայ մէկ գիւղէն դնչու մը, Անգղ. Աստուածաչնչի Ընկ.եան Ցոյն գրածոն մը որ մաղթեց ընդհուպ Աւետ. համանման համաժողովներ գումարել Պալքանեան ուրիչ վայրերու մէջ, գոր օրինակ ի Պելկրատ, Մանասթըր, Սէլանիկ և Աթէնք, յետոյ վիանիցի Աւետ. խոնարհ գործիչ մը և Օրթոտոքս բանաստեղծ Սթեփան Միխայլովսքի։

Լոնտոնուրկի համաժողովին չարունակման յանձնախումբը իր երրորդ տարեժողովը գումարեց Լահէի մօտակայ պանդոկ-ղղնակի մը մէջ Նոյ. 14է 19։ Նախորդ տարեժողովները գումարուած էին Անգղիոյ և Միաց. Նահանգներուն մէջ։ Ամերիկա, Անգղիա և ցամաքային Եւրոպա երեւելի պատուիրակներ ղրկեցին։ Թագուհին Բրիստոնէական չնորհաւոր պատգամ մը ղրկեց, որու պարտուպատչաճ պատասխան մը տրուեցաւ։ Նե և վերջոյ բոլոր պատուիրակները մասնաւոր կառախումբով պալատ փոխադրուեցան և միջօրէի ճաչէ ետև պատիւ ունեցան Ն. Վեհափառութեան ներկայանալ։ Այս տարեժողովը ճչտեց թէ միսիոնարական ընկերակցութիւններու հետ յանձնախմբին յարաբերութիւնը պիտի ըլլայ մանաւանդ ծառայել անոնց և խորհրդակցութեան բերել զանոնք, առանց խանգարելու իրենց քաղաքականութեան և միչտ օգնելով իրենց համերաչխ գործակցութեան։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լրացող չաբթուան մէջ Պատրիարք Հայրը Ա. զօրաբանակի փոխ հրամանատար ճէմալ պէյի հետ տեսակցեցաւ Ոտտոսմօճ էրզրումի և Երզնկա ղրկուած Հայ գերիները արձակելու պէտքին վրայ, Ներքին գործերու նախարարին հետ ալ առկախ ինդիրներու ամրողջ ցանկին վրայ զոր Ն. Վսեմութիւնը խնդրած էր վերջնապէս յարդարելու համար զանոնք, և խոստում առաւ թէ Օսմ. Խորհրդարանի համար 20 Հայ թեկնածու պիտի նչանակուի, որմանք միայն իթթիհատական, սակայն առանց նոր օրէնքի մը հրատարակման։ Այցելեց Յուլոսոյ Պատրիարքը Ֆէնէրի Պատրիարքարանին մէջ և սիրալիր ընդունելութիւն մը գտաւ։ Նաև փոխադարձ այցելութիւն տուաւ Պարսիկ դեսպանին և Եւրոպական դեսպաններուն։ Այցելութիւն ընդունեցաւ նաև ժամանակի կարգով Իտալական դեսպանատան Թարգմանչէն, Պուլկար Էկզարքին փոխանորդէն, Պետական Խորհրդի Նախագահէն, Ելեմտական և Հանրօգուտ գործերու նախարարներէն և Ասբարեան և Անգղ. դեսպաններէն։ Ուրբաթ նախադանեց Ազգ. ժողովին և իր սրատուչ ուղեգծով կեանք և լուրջ գործունէութիւն ներչնչելով քուէարկել տուաւ Երուսաղէմի նախագիծ կանոնագիրը 13դէն մինչև 40րդ յօդուածը։ Մնացեալը մեծ բան մը չէ։ Երուսաղէմ առաքելի Ազգ. լիազօր պատուիրակին ընտրու-

թիւնը երուսաղէմական խնդրի յանձնաժողովին թողուեցաւ։—Միացեալը որոշեց Տարօնի Հայեվայ դիւղին մէջ վարժարանի նոր չէնք մը չինել Ամերիկահայ տիար Յ. Նչխեանի ձեռամբ Տիէզնօի Հայ դրաստան լուծեալ միութեան անունով տրուած դումարով և Մշոյ Կոի գիւղին 25 ոսկի յատկացնել Հ. Բ. Ը. Միութեան դպրոցական դրամագլխին։—Գաղտքէօյի Հայ ակումբը ընդհանուր ժողով դումարեց և համարաւտութենէն երեւցաւ թէ իր պարտքը ամբողջովին վճարած է և 5—6 հարիւր ոսկիի դոյք կամ հարստութիւն ունի։ — Բնիկ Կաստէօյցի Գառնիկ էֆ. Պէզալեան, ի յիշատակ իր վաղամեռիկ զաւակ, Գալֆաեան որբանոցին կտակեց 40,000 ֆրանք, որու հասոյթը անձեռմխելի պիտի ըլլայ մինչև իր մահը և յետոյ պիտի գործածուի որբանոցին պէտքերուն։ Օտեսայի վաճառականներէն Տիար Համբարձում Պօյաճեան 530 ոսկի նուիրած է իր ծննդավայրին Թրիպոլիի ազգ. վարժարանին համար յարմար չէնք մը դնելու նպատակով։ Խրիմաբնակ Տիար Պետրոս Աւետեան ալ Տրապիզոնի մէջ երեք խանութ գնած է 500 ոսկիով և վարձքը յատկացուցած է իր ծննդավայր Անիֆա դիւղին վարժարանին։ — Թաւմիր ի Էֆեսոս կիրակի հրճուանքով հրաժարակեց «30 ողջամիտ Հայեր» տարորոշութեամբ քարտ մը, իբր թէ Բերայէ ղրկուած, որով այդ Հայերը կը մերժեն բարենորոգումներու նպատակամբ Ռուսիոյ կողմէ առաջարկուած Եւրոպական վերին հսկողութիւնը, կը մերժեն նմանապէս Ռուս հպատակութիւնը և կ'ըսպասեն Օսմ. ուրիշ նահանգներ դաղթել, եթէ այդպիսի դժբախտութիւն մը պատահի, և Օսմանցի ապրիլ ու Օսմանցի մեռնիլ։ — Կարճկանի վանիկ դիւղէն և ինչ ինչ այլ տեղերէ սպանութիւններ կը տեղեկագրուին։ — Հայապէտ Փրոֆ. Միւլլըր, երբեմն Լազարեան ճեմարանի վերատեսուչ, մեռած է ի Փեթըբուրկ։—Պօղոս Նուպար փաշա Հայասէրներու վերջին համաժողովին վրայ տեղեկութիւն խնդրող թղթակցի մը կրկին յայտարարած է վճռապէս թէ Հայերը անկատողական դադարար չունին բնաւ, այլ կը բաղձան Օսմանցի մնալ, բաւ է որ գործադրուին Պերլինի դաշնագրով վաղուց իսկ խոստացուած բարենորոգումները միայն։ Ուստի կը պահանջեն գործադրութիւնը Պօղոս դեսպաններուն կողմէ պատրաստուած ծրագրին, որու համաձայն Հայկական նահանգները երկուքի կը բաժնուին, Նեստորեան մէջմէկ ընդհ. քննիչով, որ գործադիր իրաւասութիւն պիտի ունենան, Պօղոս մէջ դեսպաններուն և գաւառի մէջ անոնց գործակատարներուն հսկողութեան տակ, և որուն տեղ Օսմ. կառավարութիւնը կ'առաջարկէ մէյմէկ Օսմանցի ընդհ. քննիչ մէյմէկ Եւրոպացի խորհրդականով առանց ունենալ գործադիր իշխանութեան, ինչ որ քանիցս փորձուած ապարդիւն ու անդոհացուցիչ գտուած է։ Հայերը Եւրոպական փոխատուութիւններու հակառակ չեն, ընդհակառակն։ Սյլ կը փափաքին որ անոնց ամիթով լրջօրէն որդեգրել տրուին բարենորոգումները, որոնք միայն կրնան փրկել ամէն վտանգ, ծաղկեցնել երկրին թագաւորութիւնը և ամրապնդել անոր ապագան։

ԱՐՏԱՔԻՆ

Պուլկար ընտրութիւնները կիրակի սկսան։ Կառավարական թեկնածուներուն յաղթութիւնը ապահով կը համարուի, նմանապէս պարտութիւնը Տանէվի և Կէչովի կուսակցութիւններուն։—Գերման Արտաքին նախարարը Ծանոյց Վիտի իշխանին թէ բոլոր տէրութիւնները կը հաւանին իր Ալպանական դահու թեկնածութեան։ Իշխանը Գերման է և Րումանիոյ Թագուհիին եղբօրորդին։ Մնած է 1876 Մարտին և ամուսնացած Շէօնպուրկ Վալէնպուրկի իշխանուհիին հետ։ —Ֆրանսայի դահլիճը ամռոյս 2ին հրաժարեցաւ և նորը հաւիւ 6 օրէ կազմուեցաւ վարչապետութեամբ Մ. Տուֆէրկի։ —Մեհմետի և Ռալապրիոյ միջև երկրաչարժ մը մեծ խուճապ յառաջ բերաւ ամռոյս սկիզբը։ —Զարը վաւերացուց Ռուս բանակի վերակազմութեան նոր ծրագիրը, որով 4 միլիոն զօրք պիտի ունենայ պատերազմի ժամանակ։ Ի մօտոյ 5-6 հարիւր միլիոն ֆրանքի Ռուս փոխատուութիւն մը պիտի հրապարակուի փարիզի մէջ։ — Կարդալ դրել չգիտցողներու մուտքը արգիլող օրինագիծ մը ներկայացուեցաւ Միաց. Նահանգներու կառավարութեան։ —Լոնտոնի Օսմ. Բանիթէն որոշեց բաղդքել Հայասէրներու համաժողովին միջազգային հսկողութիւն պահանջող որոշման դէմ և խնդրել որ Անգղիա հաւանի բարենորոգումներու գործադրութեան համար խնդրուած պայմանները դրկել։

ՏՊԱՐԱՆՆ. Ե. Մ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ
Մահմուտ փաշա, Փիւրքճի խան, Նո. 32—34

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԻՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ՕՐԱՑՈՑԸ

1914

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

Ընդարձակը 320 էջ, 3½ դահ.։

Համառօտը 128 էջ, 1½ դահ.։

Կեդրոն մեծագոյնակ վաճառման ՄԱՏԹԻՈՍԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ, Կ. պոլիս, Ամերիկան խան, *այսպէս Հասուդ, բոլոր առաջնակարգ գրավաճառներուն քով կը ծախուի ի Պոլիս և ի դաշտս։*

Ամեն մեկ Հայ անհատ, մեծ ու փոքր, այր է կին, պէտք է ունենայ հատ մը սոյն օգտակար Օրացոյցէն, որով, անձնապէս օգուտ մը ընելէ զատ, Պատառ մը Հայց ալ հայթայթած կ'ըլլայ Հայ որբուհիներուն։ Տարին 3½ *դահեկան շարաթը իբր* 2 *փարա յատկացնել Հաստատութեան մը, որ ճիշդ* 40 *տարիէ ի վեր ընդարձակ կը յարատեւէ, յիրաւի Մուրացիկի մը համար իսկ հնար է, բաւ է որ ԿՍՄԲ և ԱՓԱՌ ըլլայ բարիք գործելու։ Ջանանք այս ազնիւ յատկութիւնը մշակել մեր ժողովրդեան սրտին մէջ։* 20—12

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ ՊՐՈՒՍԱ

Նոյեմբերի մէջ ընդունուած դրամներն կը բաժանենք իսրին չնորհակալութիւն մատուցանելով իւրաքանչիւր բարերարի։ — Օր. Թրուանակի Ճեռօք վաճառեալ Ճեռագործներէ 14 *դահ. Հայադործին զեղչէն* 46, *Վեր. Տոքթ. Ս. Տէր Ցակոբեան Պարտիզակ* 20, *Տիար Մ. Ս. Մկրտիչ Նոր Ջուղայ* 354, *Որուհիի մը համար Բ. Կէօղիւզէօյիւքեան էֆ.* 00, *Գէորգ էֆ. Զարիֆեան Մ. Ամիզ* 432, *Ք. Ե. Լ. խաղալիկներ, Լեւոն էֆ. Բանկիրան Կ. պոլիս որբուհիի մը ի նպաստ* 864, *Ա. Պալթաեան Թարսուս տարեկան բաժեզին* 5, *Վեր. Ե. Շ.* 1,220։ *Վահան էֆ. Իւզեան Ամերիկա* 193, *Ցակոբ էֆ. Պալթայեան Թարսուս* 95։

Հոկտեմբերի ցանկին մէջ ծանուցուած կտաւարան Հաճի Պետրոս էֆ. Զիլէքճեան է և ոչ է «Գեորգ»։

Օրացոյցներէն, ընդարձակ թէ համառօտ նաև ձրի կաղանդի նուէրներէն զեւ քանի մը հարիւր հատ ունինք։ Մեզի դիմում ընդունելու կրնանք և կ'ուղենք ղրկել։

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑԻ ԴԱՍԵՐ

1914Ի ՀԱՄԱՐ

Յառաջիկայ 1914 *տարուան համար Դասերը սովորաբար եղածին պէս փոխանակ մէկ հատորով հրատարակելու՝ որոշուած է չորս եռամսեանոներով հրատարակել։ Այս Եռամսեանները կը պատրաստուին Հայու մը կողմէ որ փորձառու է Կիրակնօրեայ Դպրոցի գործին մէջ, ուսած է լաւագոյն ուսուցիչներէ Ամերիկայի մէջ, և մօտէն ուղիակ է այս երկրին պայմաններուն և պէտքերուն։ Առաջին Եռամսեան հրատարակուած է և դասերուն հետ կը պարունակէ նաև լուսաբանութիւններ և գործնական պատուհասիրութիւններ, նաև կարեւոր տեղեկութիւններ ուսուցման մեթոտներու, Կիրակնօրեայ Դպրոցի կազմակերպութեանց, վարչութեանց և ուրիշ կենսական նիւթերու մասին։ Պատկերազարդ և քաղաքաւոր է։ դասատուներու և մանուկներու համար մասնաւոր բաժին մը դրուած է իւրաքանչիւր դասէ ետքը։ Երեցներէ կը խնդրուի որ իրենց ժողովուրդին և Կիրակնօրեայ Դպրոցի ուսուցիչներէ՝ որ իրենց կարեւորուն ուշադրութիւնը հրաւիրեն այս հրատարակութեան մասին, և ջանան որ իւրաքանչիւր աշակերտ, մեծ կամ փոքր, իրեն համար ունենայ այս Եռամսեաններէն, կամ դնէ դպրոցին մէջ ներկայացուած իւրաքանչիւր ընտանիք օրինակ մը ունենայ անկէ։ Այս առաջին Եռամսեան* 92 *մեծադիր էջերէ կը բաղկանայ, և պատրաստ է վաճառուելու համար։ Իւրաքանչիւր Եռամսեայի գինն է* 40 *փարա։ Սնհատներ և Կիրակնօրեայ Դպրոցներ կրնան իրենց ապսպրանքները ղրկել ուղղակի Պայպըլ Հասուս, կամ կրնան որևէ միսիոնարի կամ գրավաճառի միջոցով ապսպրել։*

Ց. ՈՒ. ՄԷՔԱԼԼՄ
Խմբագիր Աւետարերի

"ԱՒԵՏԱԲԵՐ„Ի ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

Ընթերցասէր հասարակութեան և մեր բոլոր ընթերցողներուն մանաւանդ ուշադրութիւնը ձգհրաւիրենք «Աւետարեր»ի Մատենաշարին վրայ, ժս իր չինիչ ու օգտակար հատորներով աւագջ ճաշակներ գոհացնելու կոչուած է։ Հետզհետէ լոյս տեսնելիք հատորներու վրայ տեղեկութիւն պիտի արուի յարմար առիթով։ Առայժմ լոյս տեսած են հետեւեալ հատորները, որոնց դիւրամատչելի գինն ալ, կը յուսանք թէ, մեծապէս պիտի նպաստէ անոնց ժողովրդականացման։

Թիւ 1. ՈՍԿԵԴԵՏԻ ԹԱԴԱՒՈՐԸ, հեղինակ՝ Ճոն Բըսքին, թարգմանիչ՝ Դրիչ-Քնար։ Մանուկներու համար մանաւանդ գրուած գեղեցիկ պատմութիւն մը, զոր կարդալ կը յանձնարարենք բոլոր դեռատիներու և դպրոցականներու. էջ՝ 68, գին՝ 1 դահ.։

Թիւ 2. ԿԱՂ ԻՇԽԱՆԻԿԸ ԵՒ ԻՐ ԹՌՉՈՂԼՕԴԻԿԸ. Հեղինակ՝ Միսիս Միլըք Քըէյք, թարգմանիչ՝ Դրիչ-Քնար։ Այս ալ նոյնպէս «Դեռատիներու և տարէցներու համար» Առակ-Պատմութիւն մըն է, չատ պարզ և հաճելի ոճով գրուած ու Հայացուած, էջ՝ 148, գին՝ 2 դահ.։

Թիւ 3. ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ՏՈՒՆԿԵՐԸ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԱԾ ՄԵՐ ՆԱԽՆԵԱՑ ԹՈՒՐՔՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ, գրեց՝ Տոքթ. Ճովհ. Արթինեան. Ցոյժ օգտակար երկ մը և ջերմապէս յանձնարարելի այս նիւթով հետաքրքրուող բոլոր կղերականներու և աշխարհականներու. էջ՝ 168, գին՝ 5 դահ.։

Թիւ 4. ՅՈՂԱՐԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ (Առաջին Շարք), Հայացուց՝ Սահակ Մեսրոպ։ Այս հատորը կը պարունակէ Անգլ. դրականութեան գլուխ-գործոց քերթուածներէն 65 հատին գեղեցիկ ու ճկուն Հայերէնով թարգմանութիւնները, ինչպէս նաև 15ի չափ մեծ բանաստեղծներու պատկերներն ու կենսագրութիւնները։ Դիրքը առ հասարակ ամէն ընթերցողի գրական ճաշակին վայելք մը հայթայթելէ զատ, թէ արական և թէ իգական Գոլէճներու և Բարձր. վարժարաններու մէջ գրականութեան և գրագիտութեան դասերուն իբր լրացուցիչ ընթերցումի գիրք և դասագիրք կրնայ ծառայել։ Ջերմապէս կը յանձնարարենք բոլոր վարժարաններու և գրասէրներու։ Մաքուր թուղթ և տպագրութիւն, մանրատառ 160 էջեր, գին՝ 7 50 դահ.։

Բոլոր այս գիրքերը ստանալու համար դիմել առ Մր. Ու. Ու. Փիթ, Պայպըլ Հաուս, Կ.պոլիս։

ՄԵԶԻ ԴՐԱՒԱՒԱՃ ԳԻՐՔԵՐ

ԴԵՂԵՑԻԿ ԱՍՍԱՑՈՒԱԾՔ, Գէորգ Ծ. Վրդ. Սալանեան։ Փունջ մը գեղեցիկ ու հիւթեղ ասացուածքներու և չինիչ խորհուրդներու։ Գիրքը ճօնուած է հեղինակին Մարտիրոսի և Մարտիրոսուհի, աղնիւ ու դիւցազն Ամուսնոյն, Նազենիին։ Էջ՝ 120, գին՝ 5 դահ.։ Դիմել «Կոնակ»ի խմբագրատունը, Կ.պոլիս, Փոսթարկղ Թիւ 125, և Հայ գրավաճառներուն։

ԴԻՒՂԱՏՆԵՏԻ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, Համայեակ Սրամեանց (Մ. Տ. Շուռա), Թիւ 4 Ժողովրդական Գրադարան «Գիւղատնտես»ի պատկերազարդ գեղեցիկ ու օգտակար Տարեցոյց մը։ Էջ՝ 304։ Գինն՝ Պոլիս 8 և դուռս 10 դահ., Արտասահման 2,50 ֆրանք։ Դիմել հեղինակին, Կ. Պոլիս, փոսթարկղ Թիւ 125, և Կ. պոլսոյ Հայ գրավաճառներուն։

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆԷ

ՆԻՐԱԿԻ, Գեկ. 14

ԲԵՐԱ.— Աչնալը Չէշմէ. Սբ. Երրորդութիւն եկեղեցի. ժամ 10 (Ը. Ե.) Վեր. Ա. Գ. Շահատունեան։

ՄՈՒՍԱՎԱ.— Անգլիական վարժարան. Լանկայի եկեղեցի. ժամ 10·15 (Ը. Ե.) Վեր. Յովսէփ Ճեհիլեան։

ՊԱՅՈՐԼ ՀԱՈՒՍ.—Թրնճանճըլար Եօքուշու. Լմմանուէլ եկեղեցի. ժամ 10·30 (Ը. Ե.) Վեր. Յ. Գ. Գրիգորեան։

ՍԿԻՏԱՐ.—Ամերիկեան Գոլէճի մատուռը. ժամ 10 (Ը. Ե.) Տիար Սահակ Վարժապետեան։

ԽԱՍԳԻՒՂ, ժամ 7 (Ը, Թ.) Պաս. Բ. Պետրոսեան։

ՊՕՅԱՃԸ ԳԻՒՂ.— Կոստիկեան քնակարան. ժամ 3 (Ը. Ե.) Վեր. Մր. Ջ. Թ. Րիկզ։

Ե. Ռ. ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԳՈՒՄ-ԳԱՓՈՒ.— Անգլիական Միջին Հայոց. ժամ 3 (Ը. Ե.)։ Պիտի ատենախօսէ Տիար Տիրան Զրաքեան. նիւթ՝ «Ճակատագիր և ազատ կամք»։

Մեր Բաժանորդներուն

1914 տարուան առաջին թիւէն թերթը կանոնաւորապէս ստանալու համար, կարեւոր է որ ձեր բաժանորդագրութիւնը անմիջապէս նորոգէք, եւ բաժնեգինը դրկէք՝

Տիար

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆԻ,

Պայպըլ-Հաուս, Կ. Պոլիս։